

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-консультаційний
центр за заочною формою навчання
Кафедра екології та охорони
довкілля

ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ
рівень вищої освіти: «спеціаліст»

на тему: Обґрунтування рекреаційних можливостей Немирівського
парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (Вінницька область)

Виконав студент 1 курсу групи Е- 66
спеціальності 101 "Екологія"
Павличко Богдан Володимирович

Керівник к.х.н., доц.
Вовкодав Галина Миколаївна

Рецензент к.геогр.н., доц.
Барсукова Олена Анатоліївна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-консультаційний центр за заочною формою навчання

Кафедра екології та охорони довкілля

Рівень вищої освіти спеціаліст

Спеціальність 101 "Екологія"

(шифр і назва)

Спеціалізація «Охорона навколишнього середовища»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри екології та охорони
довкілля

Сафранов Т.А

"13" березня 2017 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ СТУДЕНТУ

Павличку Богдану Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту: «Обґрунтування рекреаційних можливостей Немирівського парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (Вінницька область)»

керівник проекту Вовкодав Галина Миколаївна, к.х.н.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від "16" січня 2017 р.

№ 3-С

2. Строк подання студентом проекту 01 червня 2017 року

3. Вихідні дані до проекту: первинні статистичні матеріали Вінницького обласного управління статистики; обласного управління земельних ресурсів; Державного управління екології та природних ресурсів у Вінницькій області; обласного управління культури та туризму; результати візуальних спостережень автора і зібрані ним первинні матеріали на об'єктах рекреації.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): садово-паркові ландшафти та історія формування Немирівського

парку та санаторія «Авангард», географічний аналіз, теоретико-методологічні аспекти вивчення лікувально-оздоровчих комплексів, оцінка туристичної привабливості регіону

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
карта м. Немирів та навколишніх сіл, креслення головного корпусу палацу, головний вхід у санаторій, перше зображення маєтку, карта парку, сучасна структура садово-паркових ландшафтів Немирівського парку, відсоткове співвідношення пацієнтів санаторію «Авангард» із різними хворобами, карта-схема території санаторію "Авангард", відвідування оздоровчого комплексу на протязі року

6. Консультанти розділів проекту

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	<i>немає</i>		

7. Дата видачі завдання 13 березня 2017 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту	Термін виконання етапів дипломного проекту	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Збір та узагальнення даних по Немирівському парку-пам'ятці та санаторію «Авангард»	13.03.17-24.03.17	80	4 (добре)
2	Розглянути та охарактеризувати садово-паркові ландшафти	25.03.17-02.04.17	80	4 (добре)
	<i>I Рубіжна атестація</i>	03.04.17-08.04.17	80	4 (добре)
3	Провести аналіз призначення, структури та інфраструктури лікувально-оздоровчого комплексу	09.04.17-02.05.17	85	4 (добре)
	<i>II Рубіжна атестація</i>	03.05.17-06.05.17	85	4 (добре)
4	Провести оцінку туристичної привабливості парку міста Немирів	07.05.17-14.05.17	86	4 (добре)
5	Оформлення дипломного проекту. Підготовка доповіді та графічного матеріалу до попереднього захисту.	15.05.17-26.05.17	88	4 (добре)
6	Підготовка остаточної версії дипломного проекту. Підготовка доповіді та графічного матеріалу до захисту.	27.05.17-01.06.17	87	4 (добре)
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		83,9	

(до десятих)

Студент

_____ (підпис)

Павличко Б.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник проекту

_____ (підпис)

Вовкодав Г.М.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1 САДОВО-ПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ ТА ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ НЕМИРІВСЬКОГО ПАРКУ ТА САНАТОРІЯ «АВАНГАРД».....	8
1.1 Формування садово-паркових ландшафтів України	8
1.2 Природні та історичні умови формування садово-паркових ландшафтів Поділля	17
1.3 Лікувально-оздоровчий комплекс «Авангард» та розвиток Немирівського парку	23
2 ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ	35
2.1 Природно-географічна характеристика Немирівського району	35
2.2 Суспільно-історичні рекреаційні ресурси	41
2.3 Інфраструктурне забезпечення Немирівського району	42
3 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧИХ КОМПЛЕКСІВ.....	48
3.1 Суть лікувально-оздоровчих комплексів	48
3.2 Структура лікувально-оздоровчих комплексів.....	51
3.3 Інфраструктура санаторно-курортного комплексу	54
на сучасному етапі	54
4 ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ	61
ВИСНОВКИ.....	71
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	72

ВСТУП

Здоров'я - перша і найважливіша необхідність людини, яка визначає його здатність до праці і забезпечує гармонійний розвиток особистості.

В заходах, що направлені на профілактику захворювань та зміцнення здоров'я важливе місце займає курортне лікування в комплексі застосування природних і преформованих фізичних факторів.

На сучасному етапі трансформації суспільних відносин в Україні, все більш актуальним стає збереження здоров'я населення окремої території, що породжує широкий спектр потреб, реалізацію яких забезпечує рекреаційна галузь господарства. Зважаючи на це, а також на значні рекреаційні ресурси у різних регіонах України, виникає потреба наукового обґрунтування рекреаційної діяльності та створення найбільш сприятливих умов для життя і відпочинку людей. Рекреаційна діяльність може стати важливою в господарському комплексі багатьох регіонів, особливо тих, що мають аграрну спеціалізацію, найменше забруднення навколишнього середовища та володіють значними рекреаційними ресурсами.

Розвиток рекреації суттєво впливає на стан справ у різних галузях господарства та є одним з найперспективніших напрямів структурної перебудови економіки. Таким чином є важливим виявлення наявних ресурсів і можливостей територій адміністративних областей для рекреаційної діяльності.

Метою роботи є дослідження рекреаційних можливостей Немирівського парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (Вінницька область).

Об'єктом роботи обрано Немирівський парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва, який є важливою регіональною ланкою в загальнодержавній системі територіальної організації рекреаційної діяльності населення.

В процесі дослідження використовувались як загальнонаукові (системний підхід, структурний аналіз і синтез, порівняльно-географічний), так і спеціальні методи (картографічний, районування, графічний, статистичний тощо). Джерелами інформації служили первинні статистичні матеріали Вінницького обласного управління статистики; обласного управління земельних ресурсів; Державного управління екології та природних ресурсів у Вінницькій області; обласного управління культури та туризму; результати візуальних спостережень автора і зібраним первинні матеріали на об'єктах рекреації.

Дипломна робота складається з: вступу, 4-х розділів, висновків, переліку посилань.

1 САДОВО-ПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ ТА ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ НЕМИРІВСЬКОГО ПАРКУ ТА САНАТОРІЯ «АВАНГАРД»

Історія садово-паркового мистецтва найтіснішим чином пов'язана з поезією та пейзажним живописом. У садово-парковому мистецтві ми повинні переважно розрізняти ті ж стилі, що й у загальному розвитку мистецтв, – стилями, пов'язаними з керівними ідеями та відповідною семантикою епохи. Сади та парки поступово змінюють своє призначення, а разом зі зміною призначення формуються нові «значення» – за перевагою емоційного порядку. При конструюванні садово-паркових ландшафтів накопичився багатий досвід естетичного проектування, відбувалось гармонійне поєднання антропогенного та натурального ландшафту.

1.1 Формування садово-паркових ландшафтів України

В Україні нараховується 1020 старовинних парків [1], які є пам'ятками минулих історичних епох, що існують сьогодні, активно впливають на сучасників, складають невід'ємну частину фізичного оточення й несуть у собі певний ідеологічний зміст. Виконані вони в різних видах планування. В історії садово-паркового мистецтва розрізняють такі основні стилі – регулярний, пейзажний і змішаний.

Вивченню садів і парків України присвячені праці провідних вчених Л. І. Рубцова [2], О. М. Титової [3], І. Д. Родічкіна, О. І. Родічкіної [4], А. П. Вергунова, В. А. Горохова [5], В. П. Кучерявого [6], В. І. Білоуса [7], А. Д. Жиронова [8], З. А. Ніколаєвська [9] та інших.

Україна займає значну частину Східної Європи. Природа країни різноманітна й багата. Це пов'язано з її розміщенням в межах південно-західних районів Східноєвропейської рівнини, Українських Карпат і Кримських гір. Природно-територіальні комплекси зони мішаних хвойно-широколистяних лісів на півночі змінюються в середній частині України природно-територіальними

комплексами зони широколистяних лісів, подільського й придніпровського лісостепу, які переходять на півдні в ландшафти донецьких і причорноморських степів. Для Українських Карпат і Гірського Криму характерні зміни ландшафтів із висотою – від передкарпатських і південнобережних кримських до верховинських, полонинських і яйлинських. Це розмаїття ландшафтів втілювалося в садово-паркових комплексах західних і східних, північних і південних районів України, надавши їм певних унікальних регіональних рис.

Розв'язання естетичних завдань завжди було підпорядковане соціальним вимогам суспільства: кожна суспільна формація мала свої ідеали, які знаходили своє відображення в об'єктах ландшафтної архітектури вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації, включаючи детальну проробку природних і штучних елементів середовища. У давнину об'єктами ландшафтного проектування були храмові комплекси, агори та вілли. Згодом з'явилися сади й парки, сквери та бульвари, набережні та вулиці. Вони формувалися й еволюціонували протягом тисячоліть. Їх розвиток йшов одночасно з розвитком інших видів мистецтва – архітектурою, живописом, скульптурою, літературою, підпорядковуючись вимогам соціального ладу і пристосовуючись до природних умов. У садово-паркових комплексах в різні епохи знаходили своє втілення досягнення рослинництва (декоративного садівництва, селекції та інтродукції), архітектурної та інженерної майстерності. Поступово створювалися принципи й прийоми формування штучного середовища з чітко вираженими стильовими напрямками [10].

При цьому розрізняють два основні стильові напрями – регулярний і пейзажний (ландшафтний). Для регулярного стилю характерні геометрична сітка плану, що включає прямолінійне трасування доріг, геометричну форму партерів та квітників, симетричне оформлення композиційної вісі, архітектурно оброблений, терасований рельєф, чіткі обриси водойм, рядові посадки дерев, кущів, топіарне мистецтво, композиційна цілісність усіх елементів, включаючи рослинність, рельєф, водні пристрої, малі архітектурні форми. Пейзажний стиль, на відміну від регулярного, підкреслює красу натуральної природи. Він

характеризується вільною сіткою плану, звивистими дорогами, натуральним рельєфом, вільними контурами водойм. Слід зазначити, що в регулярному стилі виконані садово-паркові об'єкти Стародавнього Сходу, Греції, Риму, Середньовіччя та епохи Відродження, регулярні французькі парки XVII століття, сади та парки Росії кінця XVII – першої половини XVIII століття. До пейзажного стилю належать об'єкти Китаю, Японії, пейзажні парки Європи XVIII століття, Росії XVIII – початку XIX століть, садово-паркове мистецтво Європи, Росії XIX – XXI століть. У створенні сучасних садово-паркових комплексів використовують ці два стилі в змішаному чи чистому вигляді.

Будівництво садів і парків на території України має давню історію. Про створення садів у Нижньому Придніпров'ї згадує Геродот (V ст. до н.е.), у Києві – літописець Нестор (VI–VII ст. до н.е.) [11]. Ми зустрічаємо розважальні сади, ритуальні гаї, «червоні» (прикрашені) городи, вертогради, господарські сади тощо. Характерною ознакою руських садів є органічне поєднання утилітарних і естетичних функцій.

Прообразами сучасних садово-паркових ансамблів, які були поширені ще до розквіту Київської Русі, були плодові сади давніх поселень та оточуючі їх лісові угіддя, де жителі цих поселень полювали, збирали гриби, горіхи, ягоди та мед. Згодом частина лісових угідь була перетворена у княжі «звіринці». Подібним звіринцем був Голосіївський парк у Києві. Після прийняття християнства широке поширення отримали сади при монастирях. Відомо, що монахи з Греції допомагали у влаштуванні яблуневих, вишневих і інших садів Києво-Печерської Лаври. Відведена для саду місцевість мала розсічений рельєф, при створенні насаджень її необхідно було терасувати та обводнювати. Крім плодових дерев монахи вирощували квіти та декоративні дерева. У «Повісті временних літ» згадується про монаха Микулу у Вишгороді. Є також повідомлення про те, що в X столітті в Києві були виноградники.

З XII століття стають відомими сади при монастирях й княжих дворах в багатьох містах середньовічної держави – Чернігові, Новгород-Сіверському, Галичі, Путивлі. Монастирські сади поділяють на два типи [11]: великі плодові сади за

стінами монастирів та малі, в основному декоративні сади поблизу келій і церков в межах монастиря. Внутрішні сади мали хрестоподібне планування (регулярне), що надавало їм відповідного релігійно-символічного навантаження. Вони змальовували філософські погляди та уявлення Середньовіччя («рай на землі»).

Феодалне роздроблення Русі, зміни економічних і політичних центрів, монголо-татарська навала, перебування українських земель під впливом литовських князів і королів Польщі та Угорщини; Люблінська унія 1569 року, народні хвилювання, козаччина, спустошення земель, пожарища, які пожирали міста, храми й сади – все це призвело до втрати цінних зразків садових комплексів й того цінного досвіду садівництва, що був накопичений за часів Київської Русі. Сьогодні небагато відомо про сади, що створювалися до XVI століття. Більшість вчених зазначають [12], що вони були різні за призначенням, зовнішнім виглядом, розмірами й розташуванням: від мініатюрних верхових садів на терасах поблизу царських палат до величезних заміських лісових угідь-звіринців, призначених для соколиного та псового полювання; від аптекарських городів і до плодкових садів-плантацій. Вони з'являлися й майже безслідно зникали, кардинально змінюючись за вимогою часу.

У 1667 році Московська держава та Річ Посполита підписали Андрусівський договір про перемир'я, за яким Лівобережна Україна залишалася у складі Московії, а Правобережна (крім Києва) – відходила до Польщі. Цей юридичний документ визначив історичні відміни в політичному та культурному розвитку західних і східних регіонів України.

Барокові сади з'явилися на Галичині, яка в ті часи (з 1340 року) перебувала в складі Польщі. Основне їх смислове навантаження – створити святково-парадний настрій, здивувати й вразити багатством, а також розважити відвідувача й показати ерудицію господаря. Для садів бароко характерним є терасоване розміщення саду, підкреслена архітектурність (центральне розміщення палацу, використання каменю, скульптури, драбин та інших споруд), наявність фонтанів, каскадів тощо. Серед палацових комплексів слід назвати сади в селах Підгірці, Мурованому, й у містах Червонограді та Жовкві [10].

Палацово-садовий комплекс у селі Підгірці на Львівщині був побудований польським гетьманом Конєцпольським у 1635-1640 роках (архітектори Андресель-Аква і Гійом де Боплан). Це бароковий комплекс з елементами ренесансу. Маєток є єдиним взірцем італійської вілли, створеної іноземними майстрами на території України. Він розкинувся на високих терасах, з'єднаних сходами, прикрашений партерами, фонтанами, гротами, басейнами, каскадами та грабовими боскетами. Палацово-садовий комплекс у Кристинополі (нині Червоноград) був закладений у 1756-1760 роках на березі річки Західний Буг. Тут були багаті водні партери, сполучені між собою каналами. Перед палацом, на верхній терасі, були розбиті квіткові партери. А.Д. Жирнов описує сад, створений в першій половині XVII століття в селі Муроване, який належав родині Мнішеків. Сад був вдало вписаний в горбисту місцевість і знаходився між оборонною системою замку та звивистим руслом річки Стряж. Домінантою був старий замок, побудований у стилі Ренесанс у другій половині XVI століття. У XVII столітті навколо нього створили систему фортифікаційних споруд. Головна вісь саду йшла перпендикулярно до довгої сторони п'ятикутного замку. Центральним елементом саду був величезний партер з фонтаном, розміщеним на перетині доріг. Головна вісь перетинала русло річки, вздовж якої тягнулася кам'яна балюстрада. До річки півколом спускалися сходи, а центральна вісь була акцентована статуєю Нептуна. Всі головні промені саду продовжувалися в лісі, де знаходився звіринець. За планом сад мав велику кількість малих архітектурних форм, скульптури, фонтанів, зелених композицій тощо. Також слід згадати місто Жовква на Львівщині. Воно відоме як село Винники з 1368 року. У XVII столітті склалося регулярне планування міста з королівським замком і торговою площею. Фасадна частина замку виходить на торгову площу, а задня влаштована у вигляді двох терасних партерів, які спускаються в бік купальні. Партери оточували з боків високі боскети. Від саду тягнулися променеподібні алеї та дуги, які перетинали звіринець [13].

На відміну від садів того часу, що створювалися на території західної України, замиські сади, включаючи й царські, на Лівобережжі до 60–70-х років XVII століття не були парадними резиденціями й використовувалися лише як

місця короткочасного перебування в зв'язку з полюванням, господарськими справами або як остання зупинка перед далекою дорогою. Ні архітектурні споруди тих садиб, ні тим паче сади не мали стійких ознак певної художньої організації на відміну від садів кремлів та монастирів, які несли тоді основні репрезентативні функції.

Період підйому садово-паркового мистецтва в Росії припадає на першу половину XVIII століття. Це час, коли з'явилися відомі палацові ансамблі нової столиці на берегах Неви й Фінської затоки – Петергоф, Оранієнбаум, Літній сад, Царське село. Виросли розміри садових композицій, розширилися засоби їх художньої виразності, посилилася роль в суспільному житті, вони набули важливого репрезентативного значення. XVIII століття вважається «золотим» століттям садово-паркового мистецтва. У останні десятиріччя будівництво садів і парків при палацах, в міських і заміських дворянських маєтках набуло найбільшого розмаху. Серед соціально-історичних передумов другої половини XVIII століття слід назвати значне будівництво дворянських маєтків. Воно відмічалось з кінця 60-х років в Москві, на Україні та в інших регіонах після видання наказу Петра III «О вольности дворянства». Цим наказом дворянам надавалися особливі пільги – вони звільнялися від обов'язкової служби й отримували у своє володіння величезні маєтки разом із приписаними до них людьми. Згодом, у 1785 році, Катерина II, підтвердивши ці привілеї дворянства, надала їм ряд інших пільг. Це сприяло тому, що багато дворян, залишивши державну службу, роз'їхалися по своїм землям і займалися сільським господарством, облаштуванням маєтків. Садиби стали місцем постійного перебування поміщика-дворянина й виконували репрезентативну функцію. Загалом, швидким темпам будівництва садиб сприяло два основних фактори: поміщики отримали можливість використовувати працю своїх кріпаків (дешева робоча сила); економічний добробут маєтків був значним чином закріплений процесом перетворення натурального виробництва в товарне. В останні десятиріччя XVIII століття Росія вела поживлену торгівлю з країнами Західної Європи, зокрема з Англією. Завдяки вигідному збуту продукції поміщики

отримали можливість витратити великі суми на будівництво, «виписувати» собі художників, садоводів тощо [11]. Деякі з найосвіченіших дворян цікавилися розвитком наук, мистецтва, намагалися бути на рівні сучасної європейської культури. Цим пояснюється особлива увага, яка приділялася в той час питанням, пов'язаним з будівництвом маєтків та створенням садів і парків. Вони стали предметом престижу, такими об'єктами, які відображали не лише рівень матеріального добробуту господаря, а й його культурний розвиток, духовні ідеали, уявлення про прекрасне.

1770-1780 роки пов'язані з відмовою від регулярного й утвердженням пейзажного стилю. Відштовхуючись від складності бароко, його емоційної напруженості, проголошуючи натуральність, гармонію й ясність, епоха класицизму породила надзвичайно розвинену семантику пейзажного парку. Було б помилково вважати, що парки, створені в кінці XVIII століття, є поверненням до невимушеності, безпосередності та простоти. Їх характерною рисою є багатозначність, використання пейзажних, скульптурних, архітектурних символів, романтична спрямованість. У 20–30-х роках XIX століття поступово змінилася стильова направленість пейзажного парку. Зростало захоплення рослинним світом, знижувалася роль палацових та інших споруд. Пейзажно-реалістичний напрям втілюється в композиціях, які створювалися у відповідності з природними особливостями місцевості, несли в своєму образі риси реально існуючих ландшафтів, типових для регіону. Цей тип парку виник як реакція на штучність, умовність і складність сентиментальних і романтичних комплексів. На противагу їм «реалістичні» парки прагнуть до більшої простоти й натуральності, художня виразність їх краєвидів полягає в красі рослинних угруповань. Найповніше особливості цього напрямку пейзажного стилю виражені в парку Тростянець на Чернігівщині. Він був закладений у 1834-1840-х роках в рівнинній безлісій місцевості, в заболоченій долині струмка. За короткі строки були створені прекрасні краєвиди: «приозерний», «гірсько-горбистий», «балочний», «лісовий» тощо. В парку домінують масиви та гаї, їх основу склала домінуюча порода (сосна, береза, ялина), доповнена деревами-екзотами. Основою просторової композиції парку є

система озер, до якої прив'язані дорожня сітка, насипні пагорби з видовими точками [14]. Також слід згадати Краснокутський парк Краснокутського району Харківської області. В кінці XVIII на початку XIX століття Іван Назарович Каразін привіз з Європи насіння, живці, саджанці дерев і кущів різних екзотичних рослин і розпочав їх розмноження та акліматизацію на власних землях. В його записках було зареєстровано 400 сортів яблунь, 360 сортів груш, 110 сортів слив, 65 сортів вишень і черешень, 18 сортів абрикос і 5 сортів персиків. Особливу цінність має колекція деревних і чагарникових порід Наталіївського парку Краснокутського району Харківської області. Тут зростають такі види: ялина срібляста, сосна Веймутова, береза повисла, таволга Ван-Гута, шовковиця червона, горобина звичайна тощо [15]. Василь Васильович Устимович у 1893 році мав намір створити на степовій рівнині мальовничий куточок чужоземної флори, потім до цього приєдналося захоплення колекціонуванням дерев і кущів, а згодом виникла ідея акліматизації рослин. Сіянці, саджанці, живці та насіння Устимович завозив із садівництва Шпета в Берліні, розсадників Заморського в Подзамчі, від Ротта з Одеси, садівництва Бера в Кременчуці. Завдяки його захопленню сьогодні ми маємо чудовий дендропарк, створений в ландшафтному стилі в Глобинському районі Полтавської області, названий на честь свого засновника. У Пирятинському районі Полтавської області розташований ландшафтний Березоворудський парк, заснований у другій половині XVIII століття поміщиками Закревськими тощо [16].

Важливою історичною подією середини XIX століття, що вплинула на подальший розвиток приватних парків, стала реформа 1861 року. Дворяни були позбавлені дешевої робочої сили – селян, які раніше використовувалися для будівництва та догляду за маєтками без будь-якого контролю. Темпи паркобудівництва знижувалися. Змінилася й естетична установка. Нові маєтки, реконструйовані садиби стали більше нагадувати багаті дачі, цінувався не зовнішній блиск, а інтимність, затишок, поетичність середовища. Велике значення приділялося своєрідності й оригінальності. Це створило передумови для довільності в художніх рішеннях, змішування стилів в садових побудовах, оформленні квітників тощо. Смаки власників не стримувалися модою.

Провідними ознаками садово-паркових комплексів останніх десятиліть XIX століття стали фрагментарність і здрібненість. Цьому сприяло загальне захоплення рослинним матеріалом. Введення екзотів, поєднання рідкісних рослин виходять на перший план, стають головним об'єктом уваги. Сади стають більш мальовничими, вражають контрастами, дивують багатством рослинних форм, але втрачають композиційну цілісність. Зникають парадні партери, дерева настільки наближені до стін будинків, що створюється враження, ніби вони заглядають в кімнати. Для них стає характерною еkleктика. Невеликий регулярний сад поєднуються з пейзажним парком. А. П. Вергунов зазначає, що у 60-80-х роках XIX століття стали помітніше проявлятися тенденції заміщення декоративних парків економічними садами. Другу половину XIX століття, початок XX століття більшість вчених вважають періодом занепаду будівництва садиб, маєтків тощо [15]. Проте це не стосується садово-паркового мистецтва. Поряд зі зменшенням маєткових парків почали відбуватися інші процеси, а саме: поява нових типів міських і приміських садів, створення великих парків-дендраріїв (Тростянець, Веселі Боковеньки), ботанічних садів.

Отже, розглядаючи історичні особливості формування різних стилів садово-паркових комплексів України, ми можемо зробити висновок, щодо рівномірного і поступового переходу від одного стилю до іншого або повної зміни одних типів садів іншими не було. Для садово-паркових ландшафтів України характерним є планування території в ландшафтному, регулярному стилях та еkleктика, що пов'язано з особливостями історичного розвитку країни. На Правобережжі України збереглися найдавніші зразки садово-паркового мистецтва, які несуть чітко виражені риси регулярного планування території. На Лівобережжі й Криму сади і парки датовані XVIII–XIX століттями, виконані в регулярному, ландшафтному й змішаному стилях.

Для того щоб чіткіше зрозуміти стильові особливості формування садово-паркових ландшафтів України, слід проаналізувати історію створення та розвитку садово-паркових комплексів окремого регіону, зокрема Поділля.

1.2 Природні та історичні умови формування садово-паркових ландшафтів Поділля

Людині здавна властиве прагнення не тільки вміло освоювати природне середовище, а й художньо облаштовувати його. Естетизація середовища практикувалася у всіх видах культурних ландшафтів. Проте, найбільшого значення вона набула при створенні рекреаційних комплексів, призначених для відпочинку і споглядання природи. Тому у рекреаційному формуванні ландшафту накопичився багатий досвід естетичного проектування. Він складає основу садово-паркового ландшафтного мистецтва, історія якого налічує багато століть.

Етнічна духовна культура системою світогляду, що визначає поведінку людей у довкіллі. У тому числі їх стосунків з природою. Тому національні антропогенні ландшафти, насамперед садово-паркові, можна розцінювати як своєрідне дзеркало етнічної духовної культури.

Сприятливі природні умови Поділля зумовили формування розгалуженої системи розселення та неперевершених зразків садово-паркового мистецтва. Будівництво садів і парків на території України має давню історію: є згадки про розважальні сади, ритуальні гаї, «червоні» городи, вертогради, господарські та монастирські сади тощо. Здавна вони виконували як утилітарні, так і естетичні функції, що є характерною ознакою садово-паркового мистецтва України.

Формування садово-паркових ландшафтів території дослідження відбувалося під впливом двох основних чинників. По-перше, особливостей прикордонного положення території упродовж століть. І не важливо яка це була межа: між північчю і півднем, або ж між заходом і сходом. Як бар'єрна, так і функція сполучення кордонів зумовили досить цікаві тенденції. Або це була ізоляція ззовні, або ж дифузія зовнішнього впливу. По-друге, хвиль освоєння території, які йдуть почергово внаслідок міграційних потоків та особливостей історичного розвитку території. Вони є не лише гілками єдиного культурно-історичного середовища, але і розмаїттям надпластових етнічно різнорідних

елементів. Накладання на первинну історико-культурну спадщину більш пізніх нашарувань, пов'язаних з впливом ускладнення існуючих технологічних елементів, дозволяє прослідкувати результати етнічних впливів і особливостей багатьох етносів. У зв'язку з територіальною та часовою прив'язкою об'єктів дослідження більше уваги звернено на вплив польського та російського етносів на формування садово-паркових ландшафтів [17].

Як зазначають І. Родічкін, О. Родічкіна [4], географічне положення та історична доля України зробили її ареною художніх взаємодій у полінаціональних і неєдиновірних державах, якими були Річ Посполита, а згодом і Росія. На території України садово-паркове мистецтво розвивалося в загальноєвропейському контексті. Деякі його риси прийшли із Заходу раніше, ніж у Росію. Воно було позначене значним стилевим розмаїттям, особливо заглибленою розробкою середньовічних, ренесансних й барокових традицій. Причому, якщо першим двом був притаманний загальноєвропейський характер (італійський та французький впливи у Польщі), то бароко мало й місцеве українське коріння. Воно відбивало пафос визвольної боротьби українських народних мас і втілювалося у героїчній і монументальній художніх формах. Тепер практично не можна побачити ті садово-паркові ландшафти, що були створені до XVII століття. Феодальне роздроблення Русі, зміни соціально-економічних і політичних центрів, монголо-татарська навала, перебування українських земель під впливом литовських князів і королів Польщі та Австро-Угорщини; Люблінська унія 1569 року, народні хвилювання, козаччина, періодичні спустошення земель, пожарища, які пожирали міста, храми, сади – все це призвело до втрати ландшафтів садів і парків минулих століть.

Заснування та формування садово-паркових ландшафтів XVII – XVIII століть пов'язані з відомими польськими магнатами. Після укладання Люблінської унії (1569 року) Правобережний лісостеп України став одним із об'єктів посиленої магнатської експансії, яка відбувалася завдяки королівським данинам; як наслідок шлюбних контрактів; через встановлення адміністративного контролю над південними землями України –

Брацлавщиною та південною Київщиною. Наприклад, саме таким чином на території Уманщини формувалися володіння магнатів Калиновських. Валента-Олександр Калиновський за сеймовою ухвалою від 13 травня 1609 року, згідно з рішенням сейму 1588 року про ревізію пусток і незаселених земель, став повновладним господарем «Гуманської пустки», що становила територію неменше однієї тисячі квадратних кілометрів, незважаючи на те, що на цих землях мешкала українська покозачена шляхта. Але ця шляхта не мала документів на свої маєтки, а тому її права на власність за законами Речі Посполитої були нелегітимними [17]. Після поразки української революції подальшу долю українських земель визначали сусідні держави – Польща, Росія та Туреччина. Згідно з умовами Бахчисарайського договору (1681 року) територія між Дністром і Бугом 20 років повинна була залишатися нейтральною і незаселеною. Це означало перетворення на пустелю тих земель, що були своєрідною базою національно-визвольного руху за часів Хмельниччини.

Зважаючи на сприятливі природні умови регіону, спочатку Туреччина, а згодом і Польща порушують Бахчисарайську угоду і розпочинають процес активного заселення вільних земель Правобережжя. Новий колонізаційний рух стає особливо масовим після того, як Ян Собенський видав 1684 року універсал, що дозволяв козацькі поселення на південь від Росії. Наступним кроком Польщі стала ухвала сейму (1685 року) про поновлення на території колишніх українських полків козацьких прав та вільностей, внаслідок якої відродилися Богуславський, Брацлавський, Корсунський і Білоцерківський полки. Крім того за Андрусівським перемир'ям 1667 року Правобережна Україна увійшла до складу Речі Посполитої, а Лівобережна та Київ – до складу Росії. Цей поділ був підтверджений «Трактатом про вічний мир» 1686 року [18]. Після падіння І. Мазепи та поразки П. Орлика система міжнародних договорів 1711-1714 років остаточно визнала права Польщі на володіння Правобережною Україною. Розпочалося активне відновлення польсько-шляхетських порядків на Правобережжі. Землі були поділені на Брацлавське, Волинське, Київське та Подільське воєводства. Відновивши свою владу, магнати почали створювати в

межах своїх володінь «слободи», у яких селяни на певний час звільнялися від податків. Однак закінчення пільгових років, вимоги землевласників виконання панщини та натуральних повинностей, які супроводжувалися посиленням наступу уніатства на права православних, спричиняли значне соціальне напруження та виникнення гайдамацького руху.

Оволодівши на початку XVIII століття землями Правобережної України, Польща взялася за відновлення своїх порядків. Складовою цього процесу стало повернення земельних угідь колишнім володарям. Розшукуючи в архівах старі документи, нащадки власників правобережних маєтків вступали у володіння землями. Особливо швидко зростало магнатське землеволодіння. Величезні латифундії Потоцьких, Любомирських, Яблонових, Чарторийських, Сангушків, Тишкевичів та інших нагадували часи до 1648 року. Користуючись слабкістю королівської влади, магнати не лише пред'являли права на батьківські землі, а й захоплювали королівські та колишні шляхетські землі. Внаслідок цього на середину XVIII століття майже 40 магнатських родів контролювали 80 % території Правобережної України. Польська шляхта будувала багаті резиденції у власних містах і містечках, керуючись модними західноєвропейськими тенденціями. Мемуаристи вказують, що на «тульчинський двір» наклало значний відбиток величезне багатство, усвідомлення своєї могутності, прагнення бути не лише великим польським магнатом, але і видатною політичною фігурою. Д. В. Малаков [19] на доказ величі тульчинської резиденції наводить слова польського мемуариста Яна Охоцького, який, відвідавши маєток, писав, що навіть і не мав гадки про ту розкіш, що оточувала цього магната, то був королівський двір, а не двір приватної особи. Також цю резиденцію відвідав Юліан Урсин Немцевич і залишив такі враження: «Доволі гористою місцевістю, поміж житніх ланів і зелених домиків я наблизився до Тульчина. Самі вже околиці цього великого міста свідчать про його господаря, чудові дороги, мости й небачені в цих краях плантації, ну й, звичайно, величезний парк з італійськими тополями й незнаними тут соснами вражають подорожанина... Ансамбль творять величезний корпус на два поверхи із

пишними колонами, з гарним кружганком на другому поверсі, з двома чудовими крилами по боках, оранжерея і стайні. Розкішні сходи ведуть до просторого передпокою, прикрашеного портретами великих предків Щенсного. Меблі, картини, кришталь, бронза, мармур, – їх із далеких країв могли привезти тільки ті господарі, що не знали міри своєму багатству, – усе там сяє розкішшю; ніде в світі мені не доводилося бачити багатшої брами...» [10].

Після трьох поділів Польщі Правобережна Україна увійшла до складу Російської Імперії, що тепер поширювала свій вплив на цю територію. У останні десятиріччя XVIII століття будівництво дворянських маєтків набуло великого розмаху. Наказ Петра III «О вольности дворянства» ініціював будівництво дворянських маєтків не лише в столиці, але й на периферії. Згідно цього наказу дворянам надавалися особливі пільги – вони звільнялися від обов'язкової служби й отримували у свої володіння величезні маєтки разом із приписаними до них людьми. Згодом, у 1785 році, Катерина II, підтвердивши ці привілеї дворянства, надала їм ряд інших. Це сприяло тому, що багато дворян, залишивши державну службу, роз'їхалися на свої землі і почали займатися сільським господарством й облаштуванням маєтків. Садиби стали місцем постійного перебування поміщиків-дворян. А. П. Вергунов, В. А. Горохов [5] зазначають, що швидким темпам будівництва маєтків сприяли два основні чинники: дворяни отримали можливість використовувати працю кріпаків; відбувався процес перетворення натурального виробництва у товарне. У останні десятиріччя XVIII століття Росія вела поживлену торгівлю з країнами Західної Європи, зокрема з Англією. Завдяки вигідному збуту продукції поміщики отримали можливість витратити великі суми на будівництво, «виписувати» з-за кордону художників і садівників. Дворяни цікавилися розвитком науки, мистецтва, намагалися бути на рівні сучасної європейської культури. Це й пояснює ту увагу, що приділялася питанням, пов'язаним із будівництвом заміських резиденцій.

У першій половині XIX століття ряд історичних подій вплинули на садово-паркове будівництво. Континентальна блокада, введена Наполеоном у 1806 році, позбавила поміщиків частини прибутку від продажу зерна у Англію,

що негативно позначилося на матеріальному становищі маєтків. Також вплинуло зменшення кількості робочих рук, збіднення селян, народні хвилювання. «Золоте століття» дворянства добігало до свого завершення, поміщики були змушені остаточно відмовитися від натурального виробництва і перейти на товарне, розглядаючи свої маєтки як безпосереднє джерело прибутків. Нашадки «екатерининських» вельмож не були спроможні підтримувати розкішні родові маєтки й шукали різноманітні способи їх утримання.

Важливою історичною подією середини XIX століття, що вплинула на подальший процес створення садово-паркових ландшафтів і власне на розвиток садово-паркового мистецтва в цілому, була реформа 1861 року, яка скасувала кріпосне право. Дворяни-власники маєтків залишилися без дешевої робочої сили – підневільної праці селян, яку раніше могли використовувати для будівництва парків та для догляду за ними. Хоча сьогодні зустрічаємо спростування цієї думки. Сучасні дослідники резиденцій аристократів, з якими асоціюються садово-паркові ландшафти XVII – XIX століть, зазначають, що теза (думка) про їх занепад після 1861 року була улюбленою темою кожного з радянських дослідників історії парків України [20].

Садово-паркові ландшафти створювалися упродовж відповідного часового відрізка. Їхня зміна, перебудова відбувалися постійно. Тому їх не можна вивчати у статичному стані. Слід досліджувати в динаміці змін, історичних нашарувань, що виникли. Їх необхідно вивчати в історії зміни одного періоду іншим, уявляючи процес тривалого становлення ансамблю, розрізняючи в ньому наслідки подій, авторський почерк творців, боротьбу різних художніх напрямів, поетичні відлуння минулих часів. Вінницька область особливо багата на садово-паркові комплекси.

Всього до пам'яток природи області належать понад 60 парків загальною площею понад 700 га (додаток В). Із них 7 найбільших: Немирівський, Верхівський, Ободівський, Немерченський, П'ятничанський, Северинівський, Тиврівський парки (табл. 1).

Таблиця 1.1 - Основні парки Вінницької області

Назва парку	Дата заснування	Площа, Га	Загальна кількість видів і форм
Немирівський	поч. XIX ст.	85	161
Чернятинський	кін. XVIII ст.	31	102
Верхівський	90 роки XIX ст.	25	50
Ободівський	70 роки XIX ст.	17	50
Антопільський	кін. XVIII ст.	27	40
Немерчинський	II пол. XIX ст.	20	60
Тиврівський	II пол. XIX ст.	50	30
Печерський	кін. XVII ст.	94	60
Браїлівський	серед. XIX ст.	7,5	45
Северинівський	I пол. XIX ст.	50	60
Рахнянський	I пол. XIX ст.	19	60
Деребчинський	II пол. XIX ст.	14,7	40
Комаргородський	Кін. XIX ст.	2,5	100
Олександрівський	Кін. XIX ст.	1,3	80
Вербський	Кін. XIX ст.	2	60
Моївський	I пол. XIX ст.	8,8	40
Сутиський	II пол. XIX ст.	20	50
Михайловецький	Кін. XVIII ст.	22	50
П'ятничанський	II пол. XIX ст.	32	80
Парк обласної лікарні ім. академіка Ющенко	Кін. XIX ст.	15	60
Центральний міський парк (Вінниця)	I пол. XIX ст.	18	200

1.3 Лікувально-оздоровчий комплекс «Авангард» та розвиток Немирівського парку

Серед багатьох курортних місцевостей України особливе місце займає курорт у місті Немирів.

У центральній частині Вінниччини, на берегах Південного Бугу, розкинулось невеличке за розміром місто Немирів, популярність якого серед населення не тільки Поділля, України, але і близького зарубіжжя, велика. Сьогодні Немирів - відома бальнеологічна здравниця України. Сотні людей, що приїжджають до Немирова, зміцнюють своє здоров'я. Місто Немирів -

районний центр Вінницької області, що розкинувся на мальовничих берегах Південного Бугу і є одним із найстаріших поселень Поділля.

Місто межує з селами Немирівського району – с. Мухівці (Муховецька сільська рада), с. Гиринки, с. В.Бушинка (Великобушинецька сільська рада), с. Монастирок, с. Селевінці, с. Кірово (Кіровська сільська рада), с. Ковалівка (Ковалівська сільська рада), с. Гунька (Язвинецька сільська рада), с. Медвежа (Медвежанська сільська рада), с. Головеньки (Головеньківська сільська рада) [21].

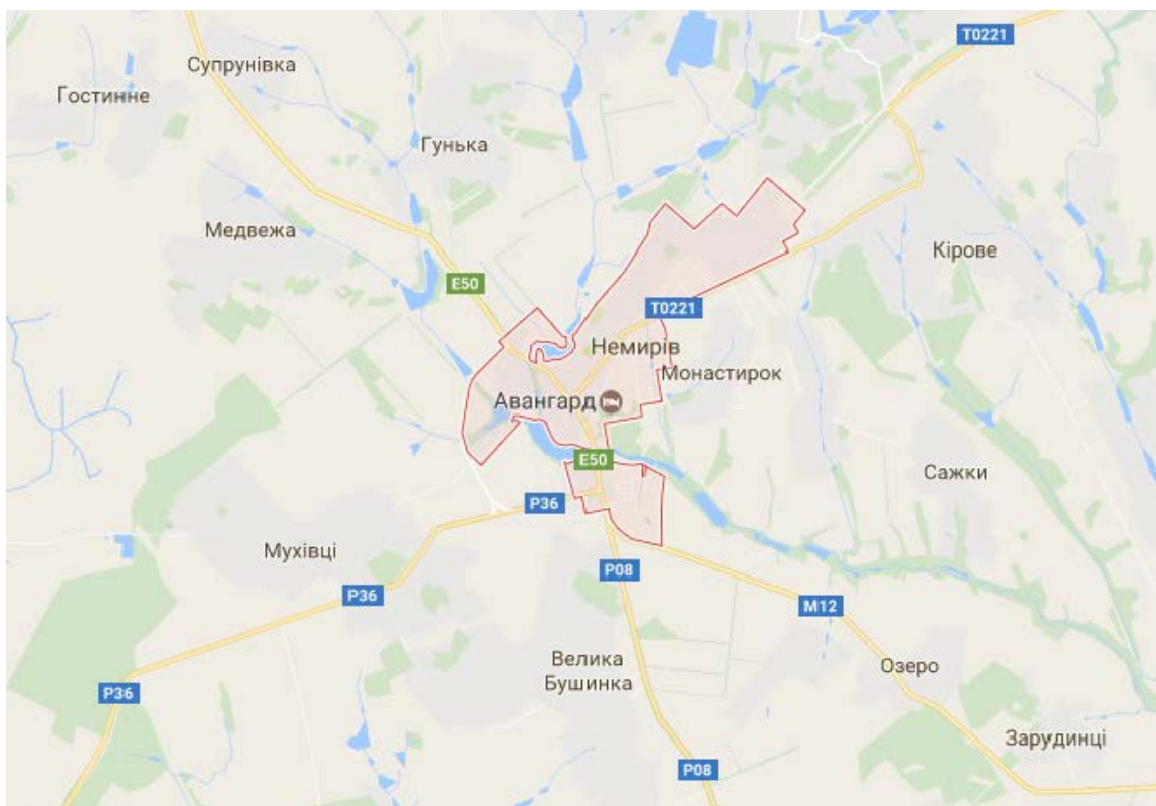

Рис. 1.1 Карта м. Немирів та навколишніх сіл [21]

Немирів розташований на Волино-Подільській височині. Клімат помірно-континентальний, середня температура січня: -6°C , середня температура липня: $+19^{\circ}\text{C}$, річна кількість опадів: 520-590 мм, з них 80% випадають в теплий період.

Географічні координати: $48^{\circ} 58' 38'$ пн. ш., $28^{\circ} 50' 34'$ сх. д. Середня висота над рівнем моря 271 м. Ґрунти сірі лісові, ясно-сірі, темно-сірі

опідзолені. В геоструктурному плані основна частина території області припадає на південно-західну окраїну Українського кристалічного масиву, складеного архей-протерозойськими метаморфічними породами і тільки її південно-західна окраїна розташована на Волино-Подільській плиті, де породи фундаменту перекриті відносно потужною товщею більш молодих, переважно осадових відкладів [22].

Землі водного фонду розташовані в заплавах річок Устя, Мирка ті її притоках, які прилягають до Бугу. Річка Південний Буг бере свій початок в сусідній Хмельницькій області і перетинає місто із з півночі на південь та є найбільшою водною артерією Поділля. В межах міста річка ділиться на два рукави, утворюючи острів.

Майже у центрі міста знаходиться парк у якому розташований лікувально оздоровчий комплекс «Авангард».

Історія парку розпочинається із приходом до влади громадського діяча, кипуча енергія якого вдихнула нове життя в отриманий ним у віці двадцяти п'яти років Немирівський маєток, Вінцент Потоцький (1740 – 1825), сповна скористався щедрими дарами долі (титул, влада, гроші) і не тільки до невпізнання перетворив саме місто, зробивши його центром просвіти і науки, але й заклав в 1787 році основи шедевра садово-паркової архітектури [23], який і після двох бурхливих століть вражає своєю красою.

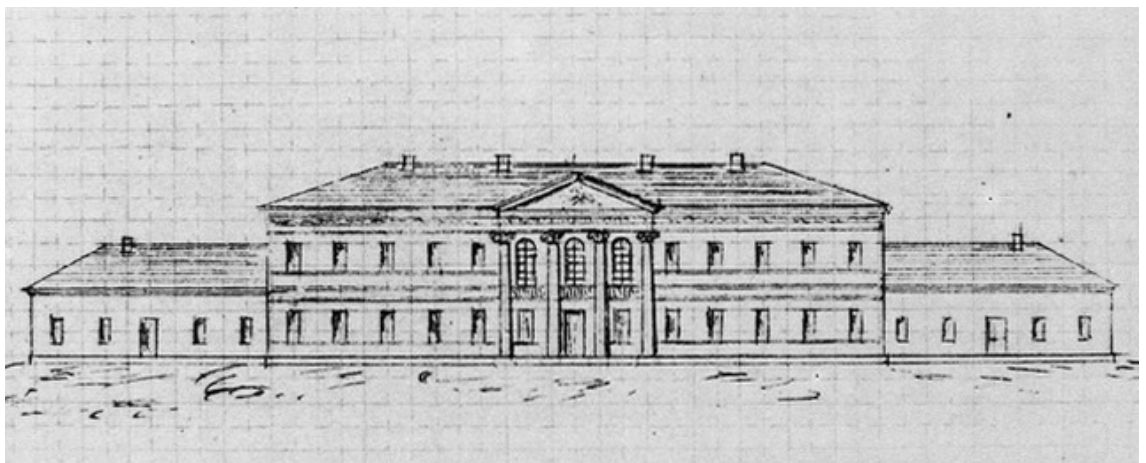

Рис. 1.2 Креслення головного корпусу палацу [23]

Протягом наступного століття зелена оксамитова оправа палацу, до якої доклали руку всі без винятку власники маєтку з магнатської родини Потоцьких, набуває свій унікальний [24], нав'язаний мотивами легендарної Софіївки неповторний вигляд, де галявини, ліси, хащі, озера, фонтани вплетені рукою майстра в існуючий ландшафт.

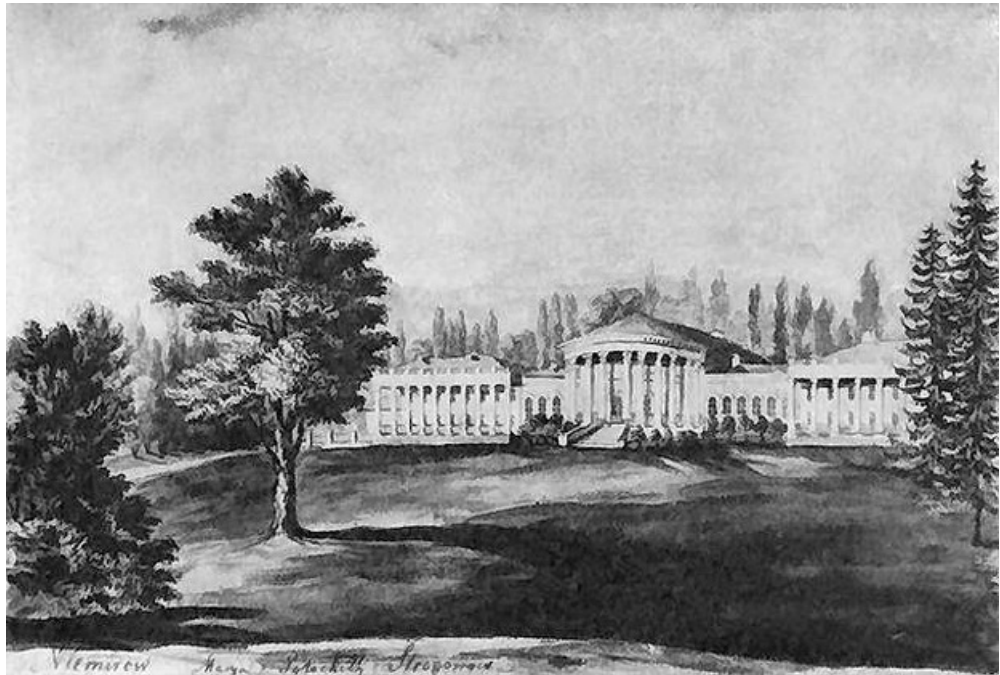

Рис. 1.3 Перше зображення маєтку [24]

Але час кардинальних змін не змусив себе довго чекати, увірвавшись в заспокоюючу тишу разом з легкою ходою молодої господині – Марії Щербатової. Саме в рамках реконструкції сімейного палацу немирівський парк в 1887 році отримав з її рук друге народження, коли недоторкані схили пагорба прорізали прямі широкі заощені майстрами з Смоленської губернії алеї, значно збільшена територія була умовно розділена на чотири сектори згідно осі симетрії і тут з'явилися яскраві акценти клумб з декоративною скульптурою.

Серед творців дендропарку, який створювався півтора десятиліття з використанням 160 видів кущів і дерев, називають і австрійського майстра

паркового мистецтва Зеннгольца, і відомого чеського садівника Томайера, і відомого бельгійського паркового архітектора Пінаерта Ван Неєрта [25].

Гідним продовжувачем справи іменитих майстрів стала дочка Марії – Олександра Олексіївна (1881 – 1920), яка взяла на себе обов'язки по поповненню немирівської паркової колекції новими сортами дарів флори, що проходили з її легкої руки спочатку акліматизацію в місцевій теплиці.

Історія парку тісно пов'язана з іменами видатних діячів мистецтва і науки. Свого часу його відвідали російський полководець О.В.Суворов, українська письменниця Марко Вовчок, великий французький майстер слова Оноре Де Бальзак, відомий радянський вчений, академік В.П.Філатов.

Увагу відпочиваючих приваблюють рідкісні породи дерев, привезені з різних куточків землі. Цікаво оглянути двоповерховий палац - пам'ятник архітектури кінця ХІХ століття, побудований в стилі ампір, якому властива сувора монументальність.

Рис. 1.4 Карта парку (1918 р.) [26]

У парку є манеж, оранжерея. Його прикрашають скульптурні групи і майстерно виконані з граніту і гнейсів гроти, а так само більше десятка додаткових і житлових споруд. Все це вдало доповнює система ставків, гребель. Збереглося багато прогулянкових алей і садових доріжок, вимощених вапняком і гранітом [26].

Площа парку разом з архітектурними спорудами і трьома ставками займає близько 85 гектарів. Оригінальне розміщення, майстерний підбір і композиція груп дерев в з'єднанні з газонами, кольоровими партерами, великими полянами і головною архітектурною спорудою показали чудове створення мистецтва людей і природи.

Після трагічної загибелі сім'ї Щербатових від руки революціонерів у 1920-му зелена перлина разом з палацовим комплексом була націоналізована і перетворилася на місце відпочинку санаторій «Авангард».

До 1941 року в парку налічувалося близько 100 видів і форм порід дерев і кущів, а в 1945 році - лише 75. Багато цінних порід, а особливо екзотичних, загинуло під час війни, багато їх було викопано і вивезено окупантами.

Чимало зусиль доклали працівники будинку відпочинку «Авангард», щоб відновити красу парку і поповнити колекцію його рослинності. Під керівництвом досвідченого агронома Г. Гулька тут з року в рік проводяться різноманітні насадження. Нині колекція дерево-чагарникових порід налічує 161 вид [27].

На честь знаменних дат - першого польоту людини в космос, незалежності України, загиблих на майдані (Небесної сотні), - створені пам'ятні алеї.

Прекрасно оснащений будинок відпочинку. До послуг відпочиваючих фізіотерапевтичні кабінети, радонові, вуглекислі і сірководневі ванни.

Зараз Немировська здравниця одна з найкращих в країні, а її чудовий парк відноситься до кращих зразків содово-паркового мистецтва.

А квітні 2013 року оксамит оправи палацу в Немирові був оголошений надбанням нації з присвоєнням статусу пам'ятки садово-паркового мистецтва і взятий під захист держави.

Рис. 1.5 Головний вхід у санаторій [За автором]

Пейзажний парк на пологих схилах пагорба спадаючих до дзеркальної гладі ставу з кінця XIX століття займає площу в вісімдесят гектар, переплітаючись з поширеними в південно-східній частині Вінницької області дубовими і дубово-грабовими з вкрапленнями соснових ділянок лісами. При цьому весь вигадливий природний малюнок дендропарку підпорядкований домінанті палаца.

Відмітною особливістю немирівського ландшафту є яскраві елементи регулярного планування представлені площею в 0,75 га перед південно-східним фасадом палацу й парковою клумбою біля паркового фасаду.

Скоротившись в двоє від первісного, нині видове зелене вбрання представлене вісімдесятьма видами представників флори, найбільш чисельними з яких є: дуб, бук червоний, акація біла, ялина звичайна і блакитна, граб, ялиця, ясен, кавове дерево, платан, сосни звичайна, чорна і Веймутова [28].

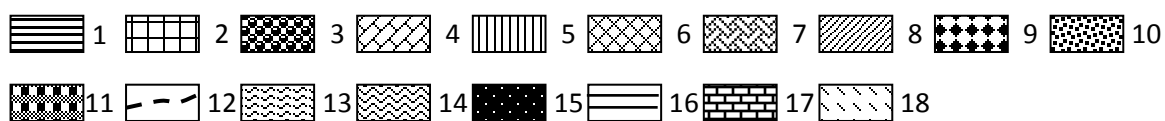
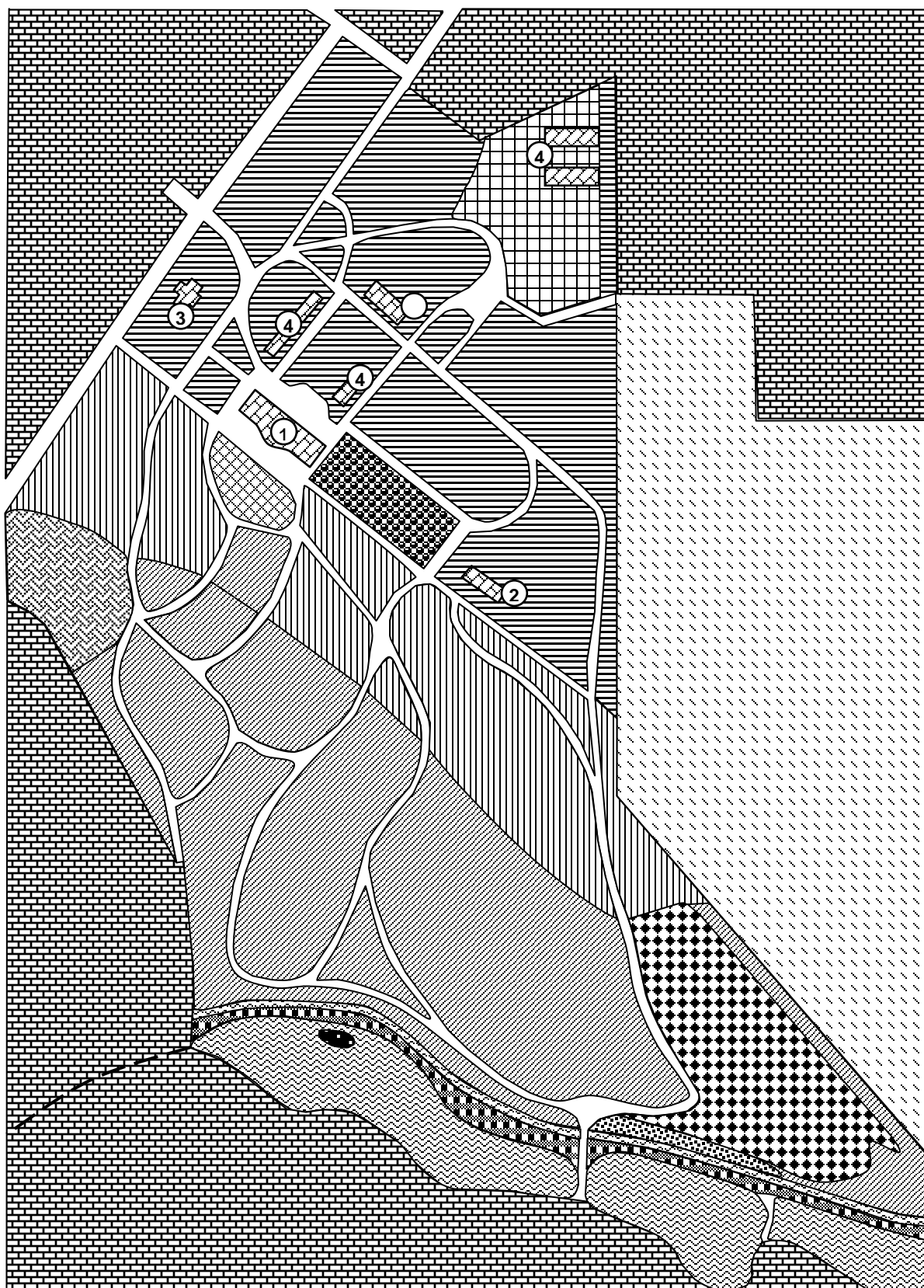

Рис. 1.6 Сучасна структура садово-паркових ландшафтів Немирівського парку [За автором]

Садово-паркові ландшафти. Вододільний (плакорний) тип місцевостей.

Урочища: 1 – слабо похилена лесова поверхня ($1-2^0$), зайнята парковими насадженнями (дуб звичайний, клен гостролистий, клен ясенелистий, тополя біла, каштан кінський, горіх грецький, ялина звичайна, липа дрібнолиста, бук європейський); 2 – вирівняна лесова поверхня з окультуреними ґрунтами, вкрита трав'янистою рослинністю (пирій повзучий, конюшина лучна, подорожник великий, спориш звичайний, кульбаба лікарська, конюшина повзуча); 3 – партер; 4 – ландшафтно-техногенні системи (1 – палац, 2 – будинок культури, 3 – адміністративний корпус, 4 – спальні корпуси).

Схилувий тип місцевостей. Урочища: 5 – пологий лесовий схил ($3-5^0$), вкритий ясно-сірими опідзоленими ґрунтами під парковими насадженнями (граб звичайний, дуб звичайний, ясен, клен гостролистий, береза бородавчаста, липа дрібнолиста, ялина звичайна, черешня, гінкго дволопатева, сосна звичайна); 6 – полого лесова поверхня з окультуреними ґрунтами, вкрита трав'янистою рослинністю та екзотами; 7 – похила поверхня ($8-10^0$), складена лесовими породами з ясно-сірими опідзоленими ґрунтами під парковими насадженнями; 8 – сильно похилий схил (15^0), вкритий ясно-сірими опідзоленими ґрунтами під парковими насадженнями; 9 – полого (5^0) лесова поверхня з ясно-сірими опідзоленими ґрунтами під трав'янистою рослинністю (пирій повзучий, грястиця збірна) та молодими насадженнями з сосни звичайної, грецького горіху, акації білої; 10 – стінки ($> 50^0$), складені лесоподібними породами, з сірими опідзоленими ґрунтами під насадженням сосни та грабу звичайного; 11 – вирівняна поверхня, складена лесовими породами з ясно-сірими опідзоленими ґрунтами під насадженнями з верби козячої, тополі білої, черешні.

Водно-рекреаційні ландшафти. Заплавно-русловий тип. Урочища: 12 – антропогенізоване русло річки Устя, шириною 0,6-0,7 м, глибиною 0,5-0,8 м, дно мулисте; 13 – обвідний канал, глибиною 1,2 – 1,8 м, з мулистим дном і стрімкими схилами; 14 – ставки, з середньою глибиною до 2,5-3,0 м, з мулистим дном; 15 – острів, вкритий лучно-болотними ґрунтами під осоково-злаковою рослинністю та насадженнями грабу звичайного, калини звичайної,

верби козячої.

Дорожні ландшафти. *Вододільний та схиловий типи.* Ландшафтно-техногенні системи: 16 – асфальтовані доріжки та алеї.

Селитебні ландшафти. Урочища: 17 – малоповерховий тип містечкових ландшафтів Немирова на пологому лесовому схилі.

Сільськогосподарські ландшафти. Урочища: 18 – польові ландшафти на лесовому схилі, вкриті ясно-сірими лісовими ґрунтами під сільськогосподарськими угіддями.

Невеликий партер прилягає до західного фасаду палацу, а більший (0,75 га) до східного. На початку ХХ століття малюнок партеру був дещо іншим. Крім газону, квітів та низькострижених живоплотів використовували інертні матеріали. Влітку на партер з теплиць виносили у діжках пальми, у центрі клумби висаджували агаву. Ближня до палацу частина партеру створена на одному з ним рівні. В кінці цієї частини – підйом на висоту понад 1 м і знову партер.

Біля виходу на терасу раніше знаходилися висічені з каменю леви, сьогодні вони встановлені біля входу до палацу. Стінки зі стриженого грабу йшли з обох боків партеру. Сьогодні у оформленні партеру використані живоплоти з ялини звичайної (*Picea pungens*), тису ягідного (*Taxus baccata L.*) та самшиту вічнозеленого (*Buxus sempervirens L.*). Є стінки з грабу, проте старовинних скульптур немає. Раніше за партером була низка галявин. Крізь них проглядали поля за межею парку, до яких понад 400 м. Сьогодні ця перспектива перекрита будівлею палацу культури. Партери займають близько 1 га з 85 га площі Немирівського парку. На південь від палацу – схил. В його основі знаходиться каскад великих ставків. На березі одного з них створена композиція з гранітних брил, яка нагадує природні виходи кристалічних порід. Колись у парку було 250 видів дерев і кущів, у 1941 році – 100, у 1945 – 75, сьогодні – 113 [25].

Таким чином, близько 60% площі садово-паркового ландшафту займають урочища схилового типу місцевостей, зайняті, переважно, деревними та чагарниковими парковими насадженнями. Архітектурні споруди, господарські

будівлі, регулярні елементи планування території були побудовані на слабо хвилястій поверхні вододільного типу місцевостей.

Таким чином, у ландшафтній структурі старовинних садово-паркових ландшафтів представлені русловий, заплавний, схиловий та вододільний типи місцевостей, які є типовими для території дослідження. Формування, функціонування та розвиток садів і парків пов'язаний з особливостями соціально-економічного та історичного розвитку території. Руслово-заплавний тип місцевостей представлений урочищами річок, ставків, островів, вирівняних поверхонь, зайнятих, в основному лучною рослинністю. Переважно урочища цього типу місцевостей ускладнені такими інженерно-технічними системами як мости та греблі. У середньому на руслово-заплавний тип місцевостей припадає від 10 до 20 % площі території садово-паркового ландшафту. Схиловий тип місцевостей включає різноманітні прості та складні урочища з крутизною схилів від 5° до крутих відвісних стінок. Зайнятий, переважно парковими насадженнями та лучними ділянками. Інженерно-технічні системи представлені різними видами сходів. Варто зазначити, що на цей тип місцевостей припадає найбільша частка території садово-паркового ландшафту – від 60% до 90% [28]. Вододільний тип місцевостей представлений урочищами слабо хвилястих поверхонь. Він включає паркову забудову, представлену будівлею палацу, господарськими спорудами тощо. Незважаючи на пейзажний стиль планування території, у межах вододільного типу місцевостей спостерігається наявність регулярних елементів організації території – це алеї, партери, боскети тощо. На урочища вододільного типу місцевостей припадає до 20 % площі садово-паркового ландшафту.

Найбільшу цінність у Вінницькій області мають старовинні парки-пам'ятки садово-паркової архітектури XVII-XIX ст. Виникали вони, здебільшого, в маєтках польських та місцевих землевласників, як правило, під впливом модної на той час школи французьких або італійських майстрів. Основною характерною рисою парків французького або так званого регулярного стилю є строго витримана симетрична чи геометрична розбивка з терасами, широкими алеями, химерною стрижкою чагарників і дерев.

Отже, розглядаючи історичні особливості формування різних стилів садово-паркових комплексів України, ми можемо зробити висновок, що рівномірного і поступового переходу від одного стилю до іншого або повної зміни одних типів садів іншими не було. Для садово-паркових ландшафтів України характерним є планування території в ландшафтному, регулярному стилях та еkleктика, що пов'язано з особливостями історичного розвитку країни. На Правобережжі України збереглися найдавніші зразки садово-паркового мистецтва, які несуть чітко виражені риси регулярного планування території.

2 ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливою складовою рекреаційного потенціалу парку є його суспільно-географічне положення. Немирівський район має вигідне суспільно-географічне положення. Це один з центральних районів Вінницької області, та входить до складу Подільського суспільно-географічного району. Він має внутрішньоматерикове прирічкове розташування (в південно-західній частині України, в середній течії Південного Бугу та басейні Дністра).

2.1 Природно-географічна характеристика Немирівського району

Немирівський район розташований в центральній частині Вінницької області, яка відноситься до лісостепової фізично - географічної зони.

Район межує з:

- півночі - з Вінницьким і Липовецьким районами;
- сходу - з Іллінецьким і Гайсинським районами;
- півдня - Тульчинським районом;
- заходу - Тиврівським районом.

Адміністративний центр знаходиться в м. Немирові, який віддалений від обласного центру м. Вінниця на 46 км.

Місто Немирів розміщене на перетині автомобільних шляхів державного значення "Знам'янка - Кіровоград - Львів", що з'єднує південь із заходом, та інших: "Немирів - Могилів - Подільський" і "Немирів - Ямпіль", що ведуть до Молдови.

Через район проходить неелектрифікована частина південно - західної залізниці, протяжністю майже 60 км., що сполучає міста Вінницю та Гайворон (Кіровоградської області), тому є 5 залізничних станцій: Немирів, Кароліна, Самчинці, Ситківці, Фердинандівка [29] .

Землі Немирівщини пересікають 2 газопроводи: "Дружба", "Уренгой - Помари - Ужгород" та мережа високовольтних електроліній.

Рельєф території району пересічений балками і долинами. Клімат помірно - континентальний.

Абсолютний максимум температур в районі складає +38, абсолютний мінімум - -32; - 34. За рік в районі випадає в середньому 534 - 540 мм. опадів. По території району протікає річка Південний Буг.

Площа району - 1293 квадратних кілометри.

Грунтовий покрив представлений в основному слідуючими типами ґрунтів: ясно-сірі, сірі лісові, темно сірі опідзолені. Район багатий на природні, мінеральні та будівельні матеріали: поклади гранітів (Самчинецький, Райгородський та Грабовецький кар'єри), глини, піску; виявлено родонові родовища.

Загальна площа лісонасаджень району складає 11 885 га. Основними породами дерев є граб, дуб, ясен, клен, береза, липа. Ліси багаті ягодами, грибами та лікарськими рослинами. Не менш різноманітна і фауна лісів: зайці, лисиці, бобри, косулі, дикі кабани, лосі, олені [29].

До складу ПЗФ Немирівського району входить 23 природні і штучно створені заповідні об'єкти, що займають площу 7419,99 га. Це становить 5,73% від загальної площі території району. До об'єктів загальнодержавного значення відносяться: заказники "Урочище "Самчинецьке" (ландшафтний, площею 218 га) і "Марксова дубина" (лісовий, площею 295 га). Також об'єктом загальнодержавного значення є "Немирівський парк" як парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, площею 85 га. Ці об'єкти становлять 5,27% від загальної площі території району, тобто відсоток суворой заповідності дуже малий [29, 30]. До об'єктів місцевого значення відносяться: регіональний ландшафтний парк "Немирівське Побужжя" (площею 5678 га); ботанічні заказники: "Урочище "Анциполівське" (39,1 га); "Гранітні скелі" (17,2 га); "Ладжинський" (450 га); "Сажчанська дубина" (102,2 га); ландшафтні заказники: "Лучанське" (82 га); Урочище "Луги"

(11,02 га); лісовий заказник: “Брацлавська дача” (12 га); гідрологічні заказники: “Осоковий” (7 га) і “Устя” (2,6 га); шість пам’яток природи місцевого значення: чотири ботанічні (площею 57,67 га) і дві комплексні (площею 261 га); “Сокілецький парк” як парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва (площею 30,4 га); три заповідні урочища, площею 71,8 га. Вони становлять 6821,99 га – 5,27% від загальної площі території району

В районі крім Немирівського парку державного значення є також заказники: “Марксова Дубина” та “Самчинецьке Урочище. Крім того є ще 3 заказники, 7 пам’яток природи, Сокілецький парк - пам’ятка садово - паркового мистецтва, 7 заповідних урочища (місцевого значення).

Загальна чисельність населення Немирівського району на 01.01.2017 р. становила – 55,6 тис. осіб, у тому числі 35,4 тис. чол. міського та 20,2 тис. чол. сільського. Основна частина населення району українці, що згідно перепису населення (2011р) становить українці - 96,9 %, росіяни - 2,2 %, молдавани - 0,3%, білоруси - 0,1 %, представники інших національностей - 0,5 %.

На території району розташовано 95 населених пунктів. Найбільшими серед них є: Немирів з населенням - 11689 жителів, Брацлав - 6048, Ситківці - 2712, Ковалівка - 3867, Кірово - 2293, Мухівці - 2183, Велика Бушинка - 1482.

Географічне положення в центрі України обумовлює транзитність території — область перетинають важливі автомобільні магістралі Київ — Одеса, Київ — Львів, Київ – Кишинів, Харків — Львів тощо. Немирівський район також перетинають залізниці, які використовуються для міждержавних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ – Легніце, Київ-Будапешт-Любляна-Трієст тощо. Таким чином, говорячи про суспільно-географічне положення району в контексті його впливу на розвиток територіально-рекреаційного комплексу, слід зазначити, що воно є сприятливим фактором перспективного розвитку в цілому та рекреації і туризму зокрема.

Важливою складовою рекреаційних ресурсів є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які використовують у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтово – рослинні, фауністичні) Одним з факторів, що визначає ступінь придатності території для рекреаційної діяльності, є рельєф. Рельєф Немирівського району сформувався під дією ендегенних та екзогенних факторів. Особливе значення у створенні рельєфу мала і має діяльність річок. Тому сучасна поверхня області — це хвиляста, подекуди горбиста рівнина. Загальний похил території — на південний схід. В цьому напрямку тече головна річкова артерія області — Південний Буг. Кристалічні породи тут перекриті шаром (0,5 — 3 м) антропогенових відкладів, тому виходять на поверхню в долинах річок, утворюючи пороги. Ці території сприятливі для розвитку водного туризму. Низовин, у повному розумінні цього визначення, в межах району немає. Але долини та заплави річок області придатні для полювання, збирання ягід, грибів та лікарських рослин. Важливе значення для рекреації має естетична цінність території, можливість її залучення для потреб рекреації. Кліматичні особливості району сприяють створенню клімато-терапевтичних закладів та проведенню відпочинку і оздоровлення з використанням кліматичних ресурсів.

За температурним режимом та режимом зволоження клімат Немирівського району є помірно-континентальним. Проведення зимового відпочинку вимагає поєднання відповідних погодних умов. Середня місячна температура січня в області змінюється від $-6,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ (північний схід) до $-4,3\text{ }^{\circ}\text{C}$ (південний захід).

Важливою характеристикою кліматичних умов холодного періоду є наявність снігового покриву, що є сприятливим для зимових видів відпочинку. На території району стійкий сніговий покрив утворюється у другій декаді або в кінці грудня. Звичайно ці строки коливаються в залежності від характеру погоди та особливостей атмосферної циркуляції. Середня висота снігового покриву на півночі області у лютому становить 15-

19 см, на півдні — до 11 см і лише в деякі зими може сягати 40 см. На півдні району близько 50% зим не мають сталого снігового покриву через відлиги. Оптимальним температурами влітку, за яких можливі всі види рекреаційної діяльності, є температури вище 15°C. Середня місячна температура липня коливається від +18,5°C на півночі до +20,6°C на півдні. Активні види відпочинку можливі при температурі вище 12°C. Одним з основних видів рекреаційної діяльності влітку є купально-пляжний відпочинок. Тривалість купально-пляжного періоду в області коливається від 95 до 110 днів, що відповідає оптимальним для рекреаційних цілей параметрам цього показника. У кліматичному відношенні Немирівський район належить до районів із найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи, що звичайно сприяє розвитку різних видів рекреаційної діяльності.

Басейн Південного Бугу займає 62 % території району. Густота річкової мережі — 0,43 км/км. З середніх річок тут протікає Соб і бере початок Гірський Тікич.

Водні об'єкти району можна використовувати для відпочинку населення, але найбільш перспективними в цьому плані є малі річки, які служать природною основою для розвитку таких видів відпочинку як комплексно-купальний та оздоровчий відпочинок, рибальство.

Слід зазначити, що на Південному Бузі у незміненому природному вигляді збереглися пороги. Окремі брили граніту піднімаються тут над водою на висоту понад 1,5 м. Побужські пороги відомі далеко за межами області, тут можна здійснювати водні походи на байдарках, проводити змагання з туризму тощо. Значна кількість водних ресурсів області акумулюється в озерах, водосховищах і ставках.

Більшість ставків Немирівського району побудовані на малих річках та струмках, внаслідок чого їх водний стік зарегульований на 30-60 %. На території району знаходиться понад 400 ставків загальною площею близько 2 тис.га. Середня площа ставка складає 5 га. Насиченість ставками в районі — одна з найвищих на Україні, чому сприяє хвилястий рельєф. Відкриті водо-

йми Немирівського району мають всі умови для розвитку рекреаційної діяльності, зокрема для організації таких видів відпочинку, як катання на човнах, катамаранах, купання, мандрівки, сонячні та повітряні ванни. Вінниччина багата якісними мінеральними та прісними підземними водами. Найбільш поширеним на території області є водоносний комплекс в тріщинуватій зоні кристалічних порід докембрію і продуктів їх вивітрювання. За хімічним складом води цього комплексу відноситься до типу гідрокарбонатних магній-кальцієвих або кальцієвих з мінералізацією 0,4 — 0,8 г/дм. Дебіт свердловин переважно від 2-3 до 20-50 м/год. До окремих специфічних зон в породах кристалічного фундаменту приурочені поклади мінеральних радонових вод. Розвідується Немирівське родовище мінеральних радонових вод.

Найбільш придатними для відпочинку та оздоровлення серед рослинних ресурсів є ліси. Крім естетичних якостей, ліс виконує також оздоровчі та санітарно-гігієнічні функції. Станом на 01.01.2016 р. загальна площа лісонасаджень району складає 11 885 га. Основними породами дерев є граб, дуб, ясен, клен, береза, липа. Ліси багаті ягодами, грибами та лікарськими рослинами. Не менш різноманітна і фауна лісів: зайці, лисиці, бобри, косулі, дикі кабани, лосі, олені. Лісові ресурси займають важливе місце в структурі природно-рекреаційного потенціалу району і можуть задовольнити різноманітні потреби рекреантів у короткочасному, довготривалому відпочинку, лікуванні та оздоровленні.

Об'єкти природоохоронного фонду, за винятком заповідників, теж складають рекреаційний потенціал Немирівського району. Адже крім свого основного призначення — збереження і відтворення природного фонду, вони виконують і рекреаційні функції, особливо як передумова для розвитку екологічного туризму. Станом на 1.01.2016 р. на території району крім Немирівського парку державного значення є також заказники: "Марксова Дубина" та "Самчинецьке Урочище. Крім того є ще 3 заказники, 7 пам'яток природи, Сокілецький парк - пам'ятка садово - паркового мистецтва, 7

заповідних урочища (місцевого значення). Загалом території і об'єкти природно-заповідного фонду Немирівського району лише 0,78 % від загальної площі району. Це один з найнижчих показників заповідності в Україні. За ним район знаходиться на одній сходинці з дуже розораними областями країни, такими як Дніпропетровська, Луганська, тобто територіями де заповідність нижча 1%. За ступенем доступності для рекреаційного використання природно-заповідні об'єкти району поділяються на: загальнодоступні, що мають статус охоронних об'єктів; відкриті для організованого туризму — всі парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва і більша частина пам'яток природи; відкриті для суворо регламентованого і організованого туризму — частина пам'яток природи і більшість заказників; закриті для туризму — частина пам'яток природи, як правило, зоологічних. У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу району природні рекреаційні ресурси складають 5,1 % .

2.2 Суспільно-історичні рекреаційні ресурси

Суспільно-історичні рекреаційні ресурси Немирівського району визначаються наявністю пам'яток архітектури, археології, історії, культури та етнографії. Територія району багата на археологічні пам'ятки з часів раннього палеоліту до часів Київської Русі, які зосереджені переважно в долині р. Південний Буг. Однією з найвизначніших пам'яток є Немирівське скіфське городище VII – VI ст. до н.е. До державного реєстру нерухомих об'єктів культурної спадщини області внесено 80 пам'яток архітектури та містобудування, з них 11 національного значення. Найбільш різноманітними за своєю архітектурою серед пам'яток Немирівського району є численні дерев'яні церкви та дзвіниці XVIII – поч. XX ст. До класичних зразків дерев'яних храмів Поділля належать церкви. Найвагомішою є архітектурна спадщина садово-паркових комплексів і ансамблів збудованих в середині XIX – початку XX ст.ст. На

території району їх нараховується близько 6. Також з районом пов'язані імена багатьох видатних, талановитих вчених, письменників, композиторів.

В межах Вінницької області переважна більшість споживачів рекреаційних послуг є місцевими жителями. Вони ж є працівниками рекреаційної та обслуговуючих галузей господарства області. Динаміка чисельності населення в районі характеризується в останні десятиліття його зменшенням. Система розселення району охоплює 92 населених пункти. Міському розселенню району притаманні такі риси: переважання малих міст та селищ міського типу, відсутність середніх міст, значне домінування районного центру за демографічним потенціалом. При формуванні і розміщенні оздоровчих закладів відповідного профілю слід враховувати показники загального стану здоров'я населення. Стан здоров'я населення продовжує погіршуватись та зростає рівень загальної захворюваності. Суттєвий вплив на формування рекреаційних потреб, їх якісну характеристику має загальний культурно-освітній рівень громадян та структура зайнятості населення. З точки зору організації рекреаційної діяльності позитивним є зростання ролі невиробничої сфери. Ця сфера відрізняється питомою вагою працюючих, їх якісним складом, освітнім рівнем. Внаслідок ринкової трансформації економіки району зросла кількість незайнятого населення. Станом на 1.01.2017 р. кількість зареєстрованих безробітних становила 2,1 тис. чол., рівень безробіття в області склав 4,3%.

2.3 Інфраструктурне забезпечення Немирівського району

Освоєння природно-рекреаційного потенціалу області тісно пов'язане з рівнем господарського розвитку території та регіональної інфраструктури.

З точки зору організації інфраструктурного забезпечення рекреаційного процесу в районі одне з провідних місць належить транспортній системі, яка визначає доступність території для рекреантів. Найбільше значення в структурі туристських перевезень мають автомобільний та залізничний транспорт, при суттєвій перевазі першого.

Соціальна інфраструктура в районі представлена закладами торгівлі та ресторанного господарства, підприємствами побутового обслуговування, лікувально-оздоровчими закладами, туристичними організаціями. Мережа підприємств ресторанного господарства області охоплює ресторани, кафе, бари, їдальні і має тенденцію до скорочення. Мережа підприємств побутового обслуговування району характеризується нерівномірністю розміщення.

Мережа культурного обслуговування області нараховує 6 бібліотек, 9 закладів культури клубного типу, 5 музеїв. Найбільше значення для розвитку рекреації мають санаторно-курортні установи та інші заклади відпочинку.

Серед перлин району – Брацлавський замок, величний костюл у центрі, який ніби нагадує про славне минуле Брацлава, єврейське кладовище та могила Натана Штернгарца.

Про брацлавських хасидів знають у різних кінцях світу. Двісті років тому тут поселився уродженець містечка Меджибожа (Хмельниччина), правнук засновника хасидизму І. Бешти – Нахман Брацлавський. Знали його як великого проповідника, автора численних притч і казок, а також – зцілювача людей. Похований в Умані (нині Черкащина).

Найвизначнішим учнем Нахмана у Брацлаві став уродженець Немирова Натан Штернгарц, який записував твори свого вчителя і теж зцілював людей. Його могила знаходиться на брацлавській Замковій горі. Останніми роками тут спорудили мавзолей, зробили східці від підніжжя гори.

Подорожуючи Немирівщиною надзвичайно важливу роль відіграє селище з милозвучною назвою Райгород. У глибокій долині виграє проти

сонця сріблястою змієюю Південний Буг, а на крутих берегах утопає в розкішних садах Райгород. Саме тут закінчується захоплююча подорож на байдарках по Південному Бугу, що починається у Тиврові. Це один з «класичних» водних маршрутів, який користується популярністю у багатьох поколінь туристів-водників. Саме на ньому сконцентровано найбільше порогів. Маршрут поєднує в собі чудовий відпочинок серед гарної природи середнього Побужжя з елементами екстриму (пороги 2-ї категорії складності).

Постійна зміна вражень, різноманітні ландшафти, краса навколишньої природи, знайомство з пам'ятками історії і архітектури зробить вашу подорож цікавою і насиченою. Під керівництвом досвідчених інструкторів, учасники навчаються управляти катамаранами та байдарками та набувають досвіду у подоланні водної стихії. Тож використайте літній період для вельми емоційної і захоплюючої подорожі порогами Південного Бугу.

Мальовниче село Воробіївка стало відоме завдяки проведенню тут з 2007 р. Міжнародного фестивалю етнічної музики «Шешори – 2007 Подільські». На Вінниччину фестиваль перекочував із Карпат. Площа, задіяна під святкове дійство, складає біля 30 га воробіївських земель. На фестиваль приїздять десятки тисяч відвідувачів, у тому числі іноземні делегації. Люди приїжджають не лише з України, а й багатьох куточків світу. Особливою популярністю користувалися вишивки. Шанувальники цього виду народного мистецтва не шкодують гроші за красу, що представили знані майстри вишивки краю. «Шешори» дали можливість вивчити найрізноманітніші танці: від шведських до гуцульських. За час фестивалю можна скуштувати місцеві страви, навчитися робити давню ляльку-мотанку.

Утім, більшість приїздить сюди слухати справжню музику. Цього року до Воробіївки приїхали гурти з України, Грузії, Польщі, Чехії, Словаччини.

Гостинна Воробіївка запрошує усіх бажаючих відвідати наступний фестиваль і взяти участь в оригінальному автентичному дійстві.

Живописне с. Сокілець знане не лише на Вінниччині, а й далеко за її межами, своїми порогами на річці Південний Буг, які є лікувальними природними «джакузі». Крім цього, Сокілець вважається туристичною «Меккою» завдяки унікальному ландшафтному парку та пам'ятникам архітектури, одним з яких є палац Потоцьких, де нині розмістився дитячий санаторій «Сокілець». Крім прекрасних природних ландшафтів, на відпочивальників чекають футбольні та волейбольні площадки, більярдна, настільний теніс, тренажерний зал, бібліотека, танцювальний майданчик, літній кінотеатр, дитяча площадка з каруселями та місце для різноманітних ігор. Є тут кабінети водолікування, теплолікування, електролікування, лазерної терапії та масажний кабінет.

Сокілець – цікава туристична перлина і для дорослих. Тут споруджена стараннями Вінницького туристичного клубу «Меркурій» водно траса.

З кожною групою відпочиваючих проводяться екскурсії по дендропарку санаторію, під час яких відбувається знайомство з територією та природними краєвидами місцевості, а також подорожі історичними місцями сіл Сокілець і Печери, де можна побачити найцікавішу пам'ятку цих місць – Печерський костюл, у якому знаходиться склеп графів Потоцьких, що володарювали тут з кінця XVIII – до початку XX ст. На його цоколі польською мовою викарбовано: «Планував Владислав Городецький» та будували Костянтин і Яніна з Потоцьких подружжя Потоцькі. 1904». Будівля мавзолею виконана в стилі романської архітектури. Цю перлину в с. Печера Тульчинського району залишив у спадок своїм землякам талановитий архітектор Владислав Городецький, який народився у невеличкому селі Шолудьки на Немирівщині.

Проте не лише у своєму краї прославився цей непересічний архітектор. Упродовж п'яти років (1898-1903) він будує у Києві Музей старовини і мистецтв (нинішній Національний художній музей) у стилі класицизму, очолює будівництво однієї з найцікавіших споруд – римо-католицького

костюлу Святого Миколая в стилізованих готичних формах з високими стрільчатими шпилями в мавританському стилі.

Вершиною ж творчого злету В.Городецького стає його власний маєток на Банковій 10, так званий «Будинок з химерами», зведений ним у 1903 р. до свого сорокаріччя, в якому втілено відгомін мисливських захоплень архітектора, плід його творчої фантазії, що бунтувала проти усталених форм і традицій. Цей оригінальний і чудернацький витвір – пошук архітектором нового, незвичного і оригінального в архітектурі. Будинок став зразком раннього модерну в Києві та найкращою рекламою застосування цементу не тільки як будівельного матеріалу, але й як матеріалу, здатного втілювати будь-які пластичні форми по оздобленню фасадів. Він і досі залишається неперевершеним взірцем унікального витвору модерну не лише в Україні.

Талант майбутнього архітектора плекався у мальовничих Шолудьках, де з дитинства він бачив красу подільської природи і велич маєтків у своєму рідному селі та 12 навколишніх Жабокричах, Немирові, Печері, Шпикові й інших резиденціях сусідів - поміщиків. У центрі Немирова стоїть пам'ятник Владиславу Городецькому.

Перебуваючи у Немирівському краї, ви можете дізнатися чимало цікавого про його видатних особистостей, доторкнутися до багатого історичного минулого, милуватися мальовничими краєвидами багатой Подільської природи, збирати гриби та ягоди, чи сидіти у човні і ловити рибу, а можна просто босоніж пробігтися по теплому поросі польової дороги, а потім пірнути в прохолодну свіжість ставків... Тутешні села зберігають не лише гостинність, але й старовинні традиції та обряди.

Загалом інфраструктура рекреаційної галузі Вінницької області розвинена недостатньо, що значно стримує вихід області на ринок рекреаційних послуг. Відносно високий рівень інфраструктурного забезпечення рекреаційного процесу мають Вінницький, Могилів-Подільський, Барський, Хмільницький, Гайсинський райони, інші райони відстають від них.

Для території Немирівського району, котрий розташований у центральній частині Вінницької області, яка відноситься до лісостепової зони, актуальним є проблема збереження ландшафтно-біотичного розмаїття, стабілізації екосередовищ, підвищення біопродуктивності екосистем, розвитку екотуризму та охорони здоров'я населення. Немирівщина має високі показники ландшафтного і біотичного розмаїття, достатні ресурси для збільшення площі природно-заповідного фонду до 8% від площі району. Крім того, розбудова Програми розвитку Немирівського району на 2013-2020 рр. має важливе значення у зв'язку з реалізацією "Загальнодержавної програми розвитку національної екологічної мережі України на 2000-2020 рр."

3 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ КОМПЛЕКСІВ

Лікувально-оздоровчі комплекси, що розробляються з метою оздоровлення, мають давню історію. Навіть стародавні римляни і греки поправляли своє здоров'я, використовуючи сприятливі кліматичні зони і цілющі джерела. Приїжджали на курорти не тільки хворі люди, але й здорові, щоб просто відпочити і відновити сили. Змінювалися часи, але мета подорожей залишалася тією ж. І сьогодні цілющі властивості природних зон приваблюють людей, охочих відпочити і поправити здоров'я.

3.1 Суть лікувально-оздоровчих комплексів

Основний тип лікувальної установи на курортах - санаторій. Курорти ((нім.) *Kurort* - лікувальна місцевість) мають науково досліджені природні лікувальні фактори (джерела мінеральних вод, лікувальні грязі, сприятливий клімат, морські купання, тощо) та умови для використання їх з лікувально-профілактичною метою. Санаторно-курортна допомога є однією з найважливіших ланок в системі охорони здоров'я.

Основні принципи організації та напрямку розвитку курортної справи в Україні були визначені декретом «Про лікувальні місцевості загальнодержавного значення» підписаний 1919 року. Лікування на курортах проводиться в санаторіях та по курсівках (амбулаторно). Тих, хто лікується по курсівках, також забезпечують усіма видами санаторно-курортного лікування, дієтичним харчуванням, житлом. На курорти хворих направляють лікарі поліклінік, диспансерів та інших лікувальних закладів за погодженням з органами профспілок.

Курортологія (від курорти і грецького *Edyos* - вчення) - наука, що вивчає природні лікувальні фактори (мінеральні води, лікувальні грязі, особливості кліматотерапії), механізм їх діяння на організм (бальнеологія, кліматотерапія,

бальнеотерапія, грязелікування) та розробляє методи їх використання з лікувальною, і профілактичною метою курортологія включає також вивчення питань організації санаторно-курортної справи, масового відпочинку. Медичного зонування перспективних, в курортному відношенні місцевостей [21].

Завданням курортології є створення штучних аналогів природних фізичних факторів (наприклад, вуглекислі, сірководневі, радонові ванни на морській воді, збагачені сірководнем мулові грязі тощо), застосування преформованих фізичних факторів [25].

Початком цілеспрямованого вивчення і дослідження курортних ресурсів у Україні вважають першу половину 19 ст. На початку 60-х років 19 ст. стали виникати бальнеологічні товариства, а наприкінці століття почали скликати з'їзди курортологів. Про те курортологія як наука почала розвиватися лише після революції (жовтневої).

Санаторій є стаціонарним лікувально-профілактичною установою, призначеним для лікування хворих переважно природними факторами: мінеральними водами, лікувальними грязями, кліматом. Фізіотерапевтичні процедури поєднують з лікувальним харчуванням, лікувальною фізкультурою і іншими методами лікування [28].

Суть полягає в тому, що курортом вважається місцевість, яка має джерела мінеральних вод, а також залежні грязей, розташуванням бальнео- і гідротехнічними спорудами.

Сучасна курортологія - медична наукова дисципліна, що вивчає цілющі властивості природних фізичних чинників, характер їх дії на організм людини, можливості їх застосування з лікувальними і профілактичними цілями на курортах та у поза курортних закладах, що розробляє показання і протипоказання для санаторно-курортного лікування і методи застосування курортних факторів при різних захворюваннях.

Завдання курортології:

1. Вивчення цілющих властивостей природних лікувальних факторів та

особливостей і механізмів їхнього впливу на організм людини.

2. Розробка наукових основ курортної справи і санаторно-курортного лікування.
3. Вивчення можливостей застосування курортних факторів з лікувальними і профілактичними цілями на курортах і поза курортних умовах.
4. Розробка показань і протипоказань для санаторно-курортного
5. Розробка методів застосування курортних факторів при різних захворюваннях.
6. Пошук курортних ресурсів.
7. Вивчення потреб населення в санаторно-курортному лікуванні.,
8. Розробка принципів і нормативів курортного будівництва і благоустрою (естетика курорту і курортна архітектура).
9. Питання санітарної охорони курортів.

Основними розділами курортології є:

- бальнеологія - розділ курортології, що вивчає лікувальні мінеральні води, їх походження, фізико-хімічні властивості, вплив на організм при різних захворюваннях, такий, що розробляє показання до їхнього застосування на курортах і в поза курортних умовах;
- бальнеотерапія - методи лікування, профілактики і відновлення порушених функцій організму природними і виготовленими штучно мінеральними водами на курортах і у поза курортних умовах. Як науковий розділ відноситься до бальнеології;
- бальнеотехніка - галузь техніки і бальнеології, що забезпечує охорону природних бальнеологічних ресурсів (мінеральних вод і лікувальних грязей) від псування, виснаження і забруднення;
- грязелікування - метод лікування з використанням пелоїдів - лікувальних грязей різного походження, що застосовується на курортах і у позакурортних умовах;
- медична кліматологія - прикладний розділ на стику кліматології медицини, що вивчає вплив кліматопогодних факторів на організм людини з

умовах трудової діяльності і відпочинку, методи їх використання лікувально-профілактичних цілях;

- кліматотерапія - сукупність методів лікування, що використовують дозований вплив кліматопогодних факторів і спеціальних кліматопродур на організм людини. Теоретичні основи кліматотерапії розробляє медична кліматологія;

- курортографія - розділ курортології, до якого належить опис місцезнаходження та природних умов курортів і курортних місцевостей з характеристикою їх лікувальних факторів, бальнеотерапевтичних, кліматотерапевтичних та інших закладів для лікування і відпочинку.

3.2 Структура лікувально-оздоровчих комплексів

Оздоровлення, сприяючи скороченню захворюваності і смертності, продовжує активне життя людини. Стан здоров'я людини визначається частково спадковістю, частково умовами та способом життя людини і суспільства. Протягом життя відбувається погіршення здоров'я людини, чому можна зарадити заходами, що пов'язані з охороною здоров'я. Таким чином, особливе значення набуває пошук ефективного збереження резервів здоров'я при обмежених людських, природних і інших ресурсах.

Лікувально-оздоровчий туризм — один з найперспективніших видів туризму України. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського узбережжя, гарячих, теплих і холодних мінеральних джерел, лікувальних лиманових родовищ грязі, лісів тощо, якими багата країна. Інтерес до лікувально-оздоровчого туризму в Європі постійно зростає, що в значній мірі обумовлено демографічними тенденціями.

Проте знака рівності між лікуванням, оздоровленням у санаторно-курортних і лікарняно-поліклінічних умовах не може бути, оскільки окремі компоненти (наприклад, використання в лікувально-профілактичних цілях бутильованої води) не можуть замінити всього комплексу лікувально-

оздоровчої дії на людину курортної місцевості. Лікувально-оздоровчими властивостями володіє вся сукупність чинників природного комплексу курортно-рекреаційної місцевості в їх взаємозв'язку і взаємодоповненні, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтно-кліматичні ресурси.

Санаторно-курортне лікування для певної категорії людей у сучасних умовах якоюсь мірою може стати лікувально-оздоровчим туризмом. Лікувальний туризм розглядає організацію роботи рекреаційної галузі з погляду технології подорожі та, окрім захоплюючих маршрутів різної категорії складності, обов'язково повинен ураховувати систему занять, зумовлену методами бальнео- і кліматолікування.

Однією з форм використання лікувально-оздоровчого потенціалу може бути організація лікувального туризму і створення лікувально-профілактичних установ на базі нових перспективних лікувально-оздоровчих методів. У основі лікувального туризму повинна бути закладена лікувальна або оздоровча технологія, яка поліпшує якість життя шляхом повного задоволення потреби у відпочинку і лікуванні під час подорожі.

До лікування природними чинниками звертається останніми роками дедалі більше пацієнтів.

Сучасна курортологія і фізіотерапія — це, насамперед, фізична реабілітація за допомогою кінетотерапії - «лікування рухом». Останніми роками на курортах України відроджуються традиційні паркові зони, гірські маршрути, стежки ближнього і дальнього лікувального туризму та інші способи, що в світовій курортній практиці позначаються терміном «recreation facility» (оздоровчі послуги).

Лікувальна дія ландшафтотерапії обумовлена безперервним чередуванням садів і лісів, полів тощо, що сприяє постійній зміні вражень, поліпшує настрій і діяльність всього організму. Прекрасний ландшафт і повітря різноманітної української природи, в поєднанні з ходьбою, справляють потужний оздоровчий ефект [31].

За характером природних лікувальних факторів курортології-курорти

поділяються на кліматичні, бальнеологічні та грязьові. Більшість із них є змішаними – бальнео-кліматичними або клімато-бальнеологічними. За кліматичними особливостями розрізняють курорти приморські, гірські, розташовані на рівнинах (у лісовій місцевості, лісостеповій, у степах). Головними лікувальними чинниками кліматичних курортів є аеротерапія, геліотерапія, морські купання (таласотерапія), купання в озерах та річках. Більшість курортів мають кілька лікувальних факторів. Добре вивчені та широко використовуються для курортного лікування багаті джерела сульфідних, гідрокарбонатно-сульфатних, кальцієво-магнієвих, сульфатно-натрієво-кальцієвих вод [25].

У санаторії є кілька унікальних відділень, які офіційно визнані кращими у всій країні - пульмонологічне, ендокринологічне, опікове і паталогії вагітності. Дуже великою гордістю й надбанням «Авангарду» є сучасні технології водолікування. Крім того, це не єдині унікальні послуги, які є в санаторії, в їх число також входять: плазмаферез, біорезонансна стимуляція, гірудотерапія, ендотрахальний масаж легенів, кріотерапія та інші. Функціонує кабінет грязей, який благополучно діє на організм людини. З успіхом працює кабінет мануальної терапії, електроаналгезії і внутрішньо судинного опромінення крові лазером.

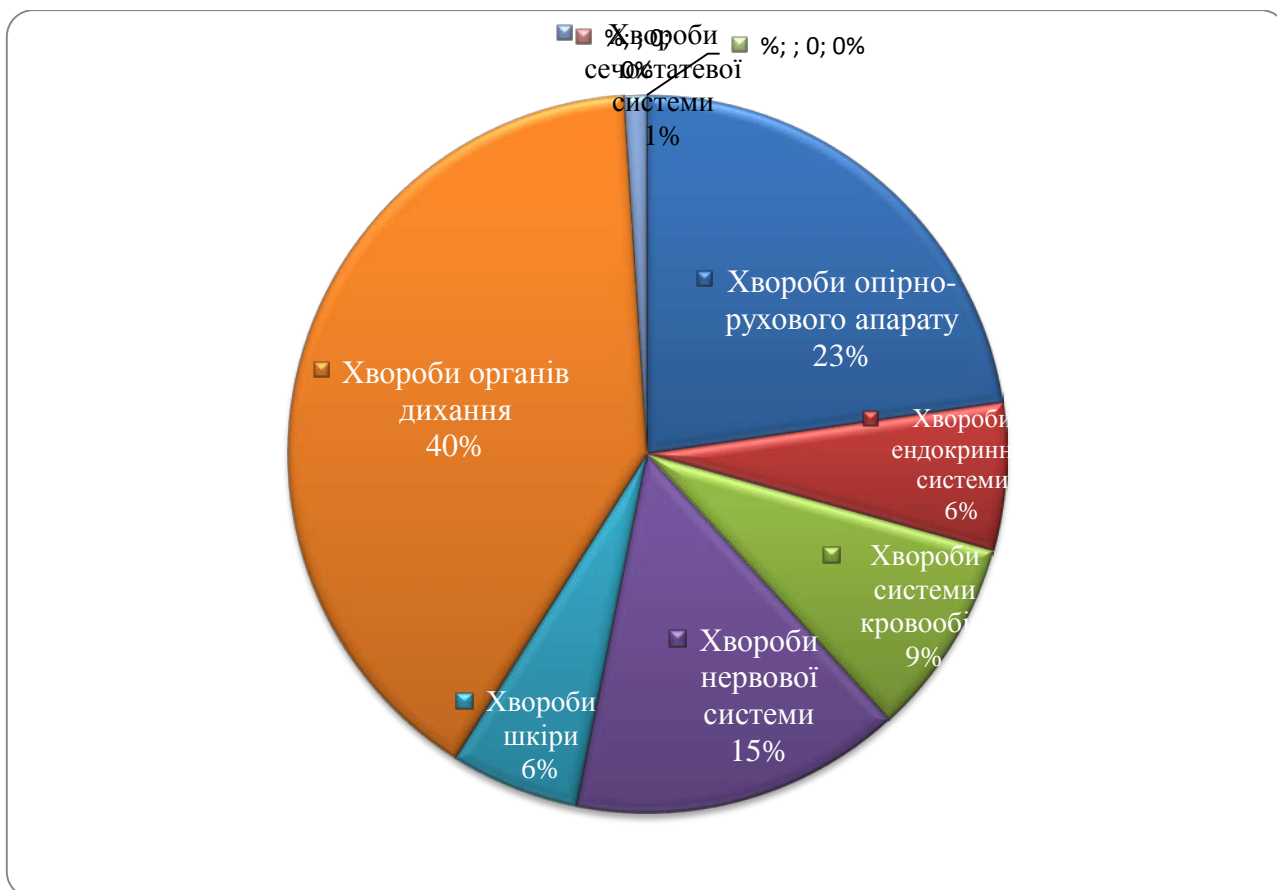

Рис. 3.1– Відсоткове співвідношення пацієнтів санаторію «Авангард» із різними хворобами (2016р.).

Крім професійних лікувальних процедур відпочиваючих також чекає захоплюючий відпочинок і розваги.

3.3 Інфраструктура санаторно-курортного комплексу на сучасному етапі

Аналіз становлення і оцінка сучасного стану санаторно-курортного комплексу на території Немирівського району свідчить про те, що курортна рекреація повинна стати пріоритетною сферою перспективного розвитку туризму, оскільки вже тепер вона може забезпечити значні надходження, сприяти зміцненню національної грошової системи і створити у цій сфері додаткові робочі місця.

Центрами лікувально-оздоровчого туризму є санаторно-курортні заклади різного медичного профілю, де забезпечується високий рівень обслуговування, задіяний медичний персонал і обслуговують переважно осіб середнього і старшого віку чи людей з послабленим здоров'ям. Особливістю у лікувально-оздоровчому туризмі є його сезонний характер, переважання внутрішньо регіональних поїздок і специфічний віковий склад споживачів.

На мою думку, досліджувальний район завдяки унікальному природно-рекреаційному потенціалу, зростанню потреби населення в послугах санаторно-курортних закладів, збільшенню зацікавлення цією сферою іноземних туристів володіє усіма передумовами для відновлення і розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Головною перешкодою для цього є відсутність державної і регіональної стратегії розвитку санаторно-курортного господарства області, яка б передбачала активний вплив на його інвестиційну привабливість.

Актуальними є конструктивні наукові розвідки, що спрямовані на аналіз сучасного стану і можливостей вдосконалення просторової організації галузі, допомагають обґрунтувати перспективні напрями інтенсивного розвитку найбільш соціального сегменту туристичної індустрії, яким сьогодні, безсумнівно, є лікувально-оздоровчий туризм [33].

Лікувально-оздоровчий заклад знаходиться у центрі м. Немирів Вінницької області на території старовинного дендропарку площею 85 га, де розташований палац з картинною галереєю. Цей палац є пам'яткою садово-паркової архітектури XIX століття і важливим культурно-історичним об'єктом рекреаційного значення [25, с. 111]. На території Немирівського дендропарку знаходяться штучні озера, колекція рідкісних рослин, що налічує більше 160 різновидів дерев і кущів, а також розкішне квіткове господарство, що створює додаткову рекреаційну привабливість оздоровниці.

Рис. 3.2 Карта-схема території санаторію "Авангард" [За автором]

«Авангард» налічує 178 сезонних ліжок при загальному ліжковому фонді 428 ліжок. Зазначені показники не змінювалися протягом 2014–2016 рр. Щодо середньооблікової кількості працівників оздоровниці, спостерігається незначне скорочення штату.

Важливим аспектом в лікувально-оздоровчих процедурах відводиться воді. Вода є одним із найважливіших факторів зовнішнього середовища, від якого залежить здоров'я і життя населення. Вода бере участь в утворенні тканин і органів тіла та є необхідною для нормального протікання фізіологічних процесів [31].

Водні процедури ділять на загальні та місцеві. Загальні - коли вода проявляє рівномірну подразливу дію на всю поверхню тіла (загальні ванни, циркулярний душ). Місцеві - коли дія води проявляє на обмежену ділянку тіла (ванни для рук, ніг, висхідний душ, компрес тощо).

Тривалість процедури залежить від температури води, чим більша різниця між температурою води і температурою шкіри, тим менша тривалість дії Процедури можуть бути; короткотривалими - до 5 хв., середньої тривалості - до 10-30 хв., довготривалими - більше 30 хв. [32].

В літературі з питань бальнеотерапії різні автори в якості індиферентної температури наводять різні діапазони. Лікар В.Т. Олєфіренко вважає, що це пов'язано з різними причинами, однак температура 36-37°C в більшості людей є зоною температурного комфорту.

Важливими характеристиками мінеральних вод, що визначають їх фізіологічну і лікувальну дію, є мінералізація, хімічний склад, газонасиченість, радіоактивність, рН, температура. В порівнянні з дією фармакологічних препаратів для мінеральної води за якістю більш складна, менш специфічна. Дія на організм мінеральних вод здійснюється безпосередньо рефлекторним механізмом, нервовим і гуморальним шляхом. Спільність механізму лікувальної дії на організм мінеральних вод при зовнішньому і внутрішньому їх застосуванні, а також реакція організму у відповідь дозволяє класифікувати як бальнеотерапевтичні не тільки процедури зовнішнього впливу мінеральної води, але і внутрішнє їх застосування (промивання шлунку, пиття, зрошування ясен, кишечника, інгаляція тощо) [33].

В основі дії мінеральної води лежить складний і взаємопов'язаний вплив на організм температурного, хімічного і механічного факторів. Температурний фактор, який значною мірою обумовлює спільність механізму дії, відіграє провідну роль. Однак основу дії гідротерапевтичних процедур складає поєднання по силі температурного і механічного подразників. При використанні мінеральної води до двох подразників, названих вище, приєднується хімічний подразник, що є складною гаммою різних мінеральних солей, мікроелементів, органічних сполук, радіоактивних речовин, різною активністю середовища (рН-водневий показник) та ін.

Ванни індиферентної температури сприяють посиленню газообміну. В радонових ваннах рівень посилення газообміну значно менший, в порівнянні з іншими ваннами. Реакції з боку серцево-судинної системи у відповідь на вплив водолікувальних процедур є специфічними і виражені при ваннах різного фізико-хімічного складу по-різному.

Дію прісної води на організм в деяких процедурах поєднують наприклад, з масажем (душ-масаж, підводний душ-масаж), лазерним опроміненням (лазерний душ), створюють вібрацію водяних хвиль, завихрення води у ванні (вихрові ванни) тощо.

Унікальною за своїми бальнеологічними характеристиками є радонова вода Немирівського родовища, джерела якого знаходяться на території санаторію.

ДОЧІРНЄ ПІДПРИЄМСТВО
« Вінницька гідрогеологічна режимно-експлуатаційна станція »
 ЗАКРИТОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ
 ЗАКЛАДІВ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ "УКРПРОФОЗДОРОВНИЦЯ"
 22003 м.Вінниця Вінницької області, вул. Кірова, 57 тел.(04338) 2-30-55.

Від 02.01.2014 р. № 03

ДОВІДКА

щодо вмісту радону в воді свердловин санатор.Авангард Вінницької області

1. Клінічний санаторій «Авангард» свердловини №№ 1-РК, 2-РК, 3-РК, 5-РК, 6-РК, 1981-1, 1983 Курортної і Голодьківської ділянок.

За вмістом бальнеологічного компонента радону води зазначених свердловин відносяться до вод **середньої концентрації та слаборадонових**. Найбільший вміст радону фіксується в свердловині № 5-РК – більше 40,0 нКи/дм³, в решті – від 5,0 до 39,0 нКи/дм³.

Директор

К.Ф.Павлович

Рис. 3.3 Довідка щодо вмісту радону в воді свердловин санаторію «Авангард» [За автором]

Низька концентрація радону дозволяє успішно лікувати в санаторії «Авангард» опікову хворобу, захворювання органів опору та руху, периферичної нервової системи, системи кровообігу, патологію репродуктивної сфери. Радонова вода є основним курортним фактором для хворих, які проходять медичну реабілітацію в санаторії «Авангард».

На базі санаторію «Авангард» ведуться радонові дослідження лікарями санаторію та спеціалістами Українського НДІ медичної реабілітації та курортології, Вінницьким медичним університетом ім. М.І.Пирогова. Науковий пошук дозволяє постійно удосконалювати методи лікування та реабілітації, якомога повно використовувати в лікувальних методиках місцеві природні фактори, впроваджувати найбільш перспективні розробки вітчизняної та зарубіжної фізіотерапії та курортології.

Лікувальна дія радонових ванн використовується в санаторії на протязі двох десятиріч, ефективність та безпека яких підтверджена науковими дослідженнями. В санаторії «Авангард» радонотерапія використовується в наступних варіантах:

1. Радонові ванни.

2. Радонові зрошування: вагінальні при захворюванні жіночих статевих органів; для лікування хворих хронічним простатитом та зрошування через пряму кишку.

3. Питне лікування радоновими водами.

У вигляді грязей використовують пелодекс - це засіб, що приготований із всесвітньо відомих еталонних грязей Куяльницького лиману. Він має протизапальну, проти набрякову, седативну, аналгезуючу та антисептичну дію. Сприяє регенерації тканин, швидкому загоюванню ран.

Рис. 3.4 Підготовка грязьових процедур [За автором]

Для хворих із захворюваннями опорно-рухового апарату застосування пелодекса показано при:

- запальних, дегенеративно-деструктивних хворобах суглобів, артрозах, поліартрози, артритих, поліостеоартрози;
- наслідки травм опорно-рухового апарату в період реабілітації;
- остеохондрозах;
- хворобах м'язів і сухожиллях, міозитах, бурситах, синовіту.

У санаторії «Авангард» хворим із захворюваннями опорно-рухового апарату застосовують пелодекс у вигляді компресів і ванночок, а також у вигляді фізіотерапевтичних процедур.

4 ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

Рекреаційна місткість території один з найважливіших показників при плануванні рекреаційно-туристського господарства, в тому числі в процесі формування спеціальних (вільних) економічних зон туристично-рекреаційного типу. Вона впливає на якісний стан рекреаційних ресурсів, навколишнє середовище, психологічний комфорт рекреантів. При надмірному тривалому рекреаційному навантаженні природне середовище, незважаючи на те, що рекреаційна діяльність є одним з найбільш екологічно безпечних видів господарства, зазнає серйозних змін. Види негативного впливу досить різноманітні: витоптування надґрунтового покриву, підстилки і підросту; пошкодження дерев; деградація рослинного покриву внаслідок збору грибів, ягід, квітів; ущільнення ґрунту; відлякування тварин, виснаження рибних та мисливських угідь; антропогенна денудація (осипання схилів та ін.): виникнення лісових пожеж; забруднення повітря викидами автотранспорту; засмічування території; забруднення поверхневих водойм. Специфічним негативним явищем надмірного рекреаційного навантаження є створення психологічного дискомфорту для рекреантів, що приводить до зниження ефекту оздоровлення та відпочинку.

Рекреаційна місткість - розмір здатності привабливої для відпочинку території або акваторії забезпечувати деякій кількості відпочиваючих психофізіологічний комфорт і спортивно-зміцнюючу діяльність без деградації довкілля або антропокультурних комплексів (сільськогосподарських, лісогосподарських, історичних і т.п.) на цій території (акваторії) і без швидкого зношування спеціального обладнання. Рекреаційна місткість як і допустиме рекреаційне навантаження виражається у кількості людей (або людино-днів) на одиницю площі або рекреаційний об'єкт за певний відрізок часу. При оцінці рекреаційного навантаження розглядається лише витривалість природних комплексів і природних об'єктів, а при визначенні рекреаційної місткості враховується також міра комфорту

для відпочиваючого, у тому числі психологічний мікроклімат рекреаційної території при надто великій кількості відпочиваючих.

Визначення рекреаційної місткості курортно-оздоровчої території базується на нормах рекреаційного навантаження - допустимі кількості рекреантів на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на даній території і не викликати негативних наслідків у природному середовищі.

Норми рекреаційного навантаження залежать в основному від природних ландшафтів та сезону року. Найбільшу опірність на вплив рекреаційного навантаження мають приморські природні комплекси, найменшу - низовинні. Рекреаційне навантаження влітку є вищим, ніж зимою. Для різних природних комплексів рекреаційне навантаження зимою коливається від 20% для приморських до 80% для гірських територій відносно літнього періоду, що пов'язано із специфікою рекреаційної діяльності в різні сезони року .

Єдиного кадастру (банку норм) туристичної привабливості регіонів, як і зводу методик нормування, досі не існує. Наявні довідники, посібники, методичні рекомендації часто не містять посилань на методи їх одержання, не є достатньо науково обґрунтованими, не мають регіональних коефіцієнтів використання. Слабо освоєний і світовий досвід нормування

Збереження навколишнього середовища та прийняття управлінських рішень, рекреаційне використання природних ресурсів вимагає певних регулюючих заходів. Визначення туристичної привабливості - це один з методів збереження, раціонального використання і відтворення природно - ландшафтних комплексів (ПЛК), їх рослинного і тваринного світу, культурної та естетичної цінності об'єктів і територій. Таке регулювання неможливе без встановлення науково-обґрунтованої оцінки природних ресурсів. Нами були проаналізовані: методики визначення рекреаційної місткості територій, розроблені М. В. Копач, І.М. Яковенко[35]; методика Вишнякової А.М. Вони і були взяті за основу для визначення рекреаційного потенціалу для розвитку туризму [34].

За методикою визначення рекреаційної місткості території, розробленою М.В. Копачем [35], норма рекреаційного навантаження залежить від типу природних ландшафтів, сезону року, функціональної спрямованості рекреаційного використання території.

Табл. 4.1 - Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	Літо			Зима		
	min.	max.	сер.	min.	max.	сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

Рекреаційну місткість пропонується визначати для кожного сезону окремо за формулою :

$$V_i = \frac{N_i \cdot S_i \cdot C_i}{D} \quad (4.1)$$

де V_i - рекреаційна місткість і-тої території, осіб;

N_i - норма рекреаційного навантаження на і-ту територію, осіб/км²;

S_i - площа і-тої рекреаційної території, км²;

C_i - тривалість рекреаційного періоду для і-того сезону, днів;

D - середня тривалість перебування рекреантів для і-тої території для і-того сезону, днів.

Місткість рекреаційного центру залежить від величини центру, природних умов, цінності рекреаційних ресурсів і визначається за формулою:

$$M_i = K_{ny_i} \cdot K_{p_i} \cdot H_i \cdot K_r \quad (4.2)$$

де M_i - рекреаційна місткість і-го центру, тис. осіб;

K_{ny_i} - коефіцієнт природних умов і-го рекреаційного центру;

K_{p_i} - коефіцієнт цінності рекреаційних ресурсів і-го центру;

H_i - кількість жителів населеного пункту, де розміщений і-тий рекреаційний центр, тис. осіб;

K_r - коефіцієнт комфортності.

Коефіцієнт природних умов (K_{ny_i}) визначається фізико-географічними особливостями розміщення рекреаційного центру і становить для низовини - 1,0; для височини і горбогір'я - 1,25; для гірських територій - 1,5 [35].

Значення коефіцієнта цінності рекреаційних ресурсів (K_{p_i}) показані в табл. 4.2

Таблиця 4.2 - Коефіцієнти цінності рекреаційних ресурсів України

Регіони	K_{p_i}
Південний берег Криму	3,0
Південно-східне узбережжя Криму	2,5
Західне узбережжя Криму	2,2
Північно-західне узбережжя Чорного моря	2,0
Узбережжя Азовського моря	1,5
Карпатський регіон	2,3
Інші території	1.5

Коефіцієнт комфортності (K_r) враховує оптимальне співвідношення між кількістю постійних жителів населеного пункту і максимальною одночасно чисельністю рекреантів, які можуть перебувати в даному рекреаційному центрі, не порушуючи загальних умов комфортності. З цієї

точки зору оптимальною вважається частка 15-18% рекреантів від кількості жителів населеного пункту. Отже, K_r може коливатись від 0,15 до 0,18.

Стосовно визначення місткості рекреаційних центрів (курортів, туристичних, оздоровчих, відпочинкових) дана методика також потребує уточнення і вдосконалення. Приведений у методиці розрахунок місткості рекреаційного центру, який поставлений у пряму залежність від кількості жителів населеного пункту, де розміщений рекреаційний центр, коефіцієнтів природних умов, цінності рекреаційних ресурсів та комфортності даного рекреаційного центру радше відображає рівень рекреаційної привабливості визначає потенційну рекреаційну пропозицію даного рекреаційного центру, але аж ніяк не його рекреаційну місткість.

Для курортів, особливо ж цілорічної дії, наприклад, бальнеологічних, контингент відпочиваючих протягом року за кількістю залишається майже незмінним і може відноситися до умовно постійного населення. Максимальною кількістю курортників, які можуть одночасно пересувати на курорті, не порушуючи загальних умов комфортності складає (15-18% курортників від кількості жителів курорту). Але, якщо санаторно-курортна галузь є профілюючою на курортно-оздоровчій території і розвиток та розбудова курорту в більшій мірі залежить від перспектив розвитку санаторно-курортного оздоровлення, що у свою чергу регламентується екологічною пропозицією природних лікувальних ресурсів, на базі яких функціонує курорт, ніж від розміру курортного центру (кількості постійного населення), то особливого дискомфорту не спостерігається навіть при значних диспропорціях, коли частка приїжджих наближається до кількості постійного населення.

Отже, в даному випадку не наявна кількість жителів курортно-оздоровчої території (курорту) є визначальною при встановленні граничної максимальної пропозиції курортно-оздоровчого продукту конкретного курорту, а радше екологічна пропозиція курортно-оздоровчої екосоціосистеми, на базі якої формується і функціонує курорт [33].

Показником розвитку курортно-оздоровчої території є екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території (V_{ei}) - максимальна кількість рекреантів, що можуть одночасно перебувати на даній території разом з місцевим населенням і не призводити до порушення екологічно збалансованого розвитку курортно-оздоровчої території. V_{ei} розраховується на базі показника V_i ,. Із коригуванням на коефіцієнт K_{oei} - показник оптимальної екологічної місткості даної території - частки від екологічної місткості еталонних курортно-оздоровчих територій (ландшафтів) даного типу з урахуванням екосистемної екологічної пропозиції та екологічної деградації території:

$$V_{ei} = (V_i + N_p) \cdot K_{oei} \quad (4.3)$$

де V_{ei} - екологічно допустима місткість і-тої курортно-оздоровчої території, осіб;

V_i - рекреаційна місткість і-тої курортно-оздоровчої території, осіб;

N_p - кількість постійного населення і-тої курортно-оздоровчої території, осіб;

K_{oei} - коефіцієнт оптимальної екологічної місткості і-тої курортно-оздоровчої території;

$$0 < K_{oei} < 1;$$

$K_{oei} = 0$ - для деградованих курортно-оздоровчих територій, не придатних для здійснення курортно-оздоровчої діяльності;

$$K_{oei} = 1 - \text{для еталонних курортно-оздоровчих територій [35].}$$

Згідно запропонованих методичних підходів екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території (центру) буде визначатись мінімальним значенням з- посеред показників:

- V_i - рекреаційної місткість і-той території, осіб;

- M_i - рекреаційна місткість і-го центру, тис. осіб;

- V_{ei} - екологічно допустимої рекреаційної місткості курортно – оздоровчої території (центру). Математично цю залежність можна записати у вигляді:

$$\min\{V_i, M_i, V_{ei}\} \quad (4.4)$$

Згідно вихідних даних, а саме площі території парку, характерних фізико-кліматологічних особливостей, цінності рекреаційних ресурсів, функціональної спрямованості використання рекреаційних ресурсів, користуючись описаною методикою, за формулою 4.1, можна визначити максимальну рекреаційну місткість парку для кожного сезону окремо:

- літній сезон – 29700чол.;
- зимовий сезон – 8900 чол.

Тобто максимальна екологічна місткість даної території для літнього періоду становить 29700 чоловік, а для зимового – 8900.

Місткість рекреаційного центру, яка залежить від кількості жителів населеного пункту та природніх умов визначається за формулою (4.2), та складає 28300 чол.

Тобто, максимальна місткість рекреаційного центру, при якій за даних природних умов та відповідної кількості місцевого населення не буде спостерігатися негативного антропогенного впливу, спричиненого рекреантами, становить 28300 чол.

Далі розрахуємо екологічно допустиму місткість курортно-оздоровчої території (V_{ei}) - максимальну кількість рекреантів, що можуть одночасно перебувати на даній території і вкупі з місцевим населенням не призводити до порушення екологічно збалансованого розвитку курортно-оздоровчої території з урахуванням показника V_i , для літнього та зимового періодів, відповідно. Із врахуванням коригування на коефіцієнт K_{oei} - показник оптимальної екологічної місткості даної території - частки від екологічної місткості еталонних курортно-оздоровчих територій (ландшафтів) даного

типу з урахуванням екосистемної екологічної пропозиції та екологічної деградації території:

- літній сезон - 12700 чол.;
- зимовий сезон –11900чол.

Далі, згідно запропонованих методичних підходів екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території буде визначатись мінімальним значенням з розрахованих вище показників:

$$\min\{V_i, M_i, V_{ei}\} \quad (4.5)$$

Отже мінімальною, в даному випадку, є місткість рекреаційного центру M_i , а саме 28300 осіб, що, в свою чергу, буде визначати максимальну місткість території санаторію «Авангард» м. Немирова, Вінницької області.

За методикою Копача М. В. [35], використовуючи дані площ та середньостатистичної тривалості перебування туристів в досліджуваному районі, ми розраховали рекреаційну місткість для кожного сезону. Результати наведені в таблиці 4.2.

Табл. 4.2 - Рекреаційна місткість парку по сезонам

V _i , тис.осіб		Немирівський парк
Літо	мін.	18.4
	макс.	29.7
	серед.	24.2
Зима	мін.	5.9
	макс.	8.9
	серед.	7.4

До того ж були розраховані місткість рекреаційного центра та екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території. Результати розрахунків наведені у таблиці 4.3. Також нами був проведений аналіз максимальної рекреаційної місткості даного регіону України.

Табл. 4.3 - Місткість рекреаційного центру та екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території регіону

Область	M ₁ (тис.осіб.)	V _{ЕІ} (тис.осіб.)	
		Літо	Зима
Немирівський парк	28.3	12.7	11.9

Табл. 4.4 – Відвідування оздоровчого комплексу на протязі року [36]

Місяць	Кількість відвідувачів за (2016р)
Січень	0
Лютий	27
Березень	43
Квітень	79
Травень	132
Червень	139
Липень	156
Серпень	147
Вересень	189
Жовтень	132
Листопад	106
Грудень	50
Всього	1200

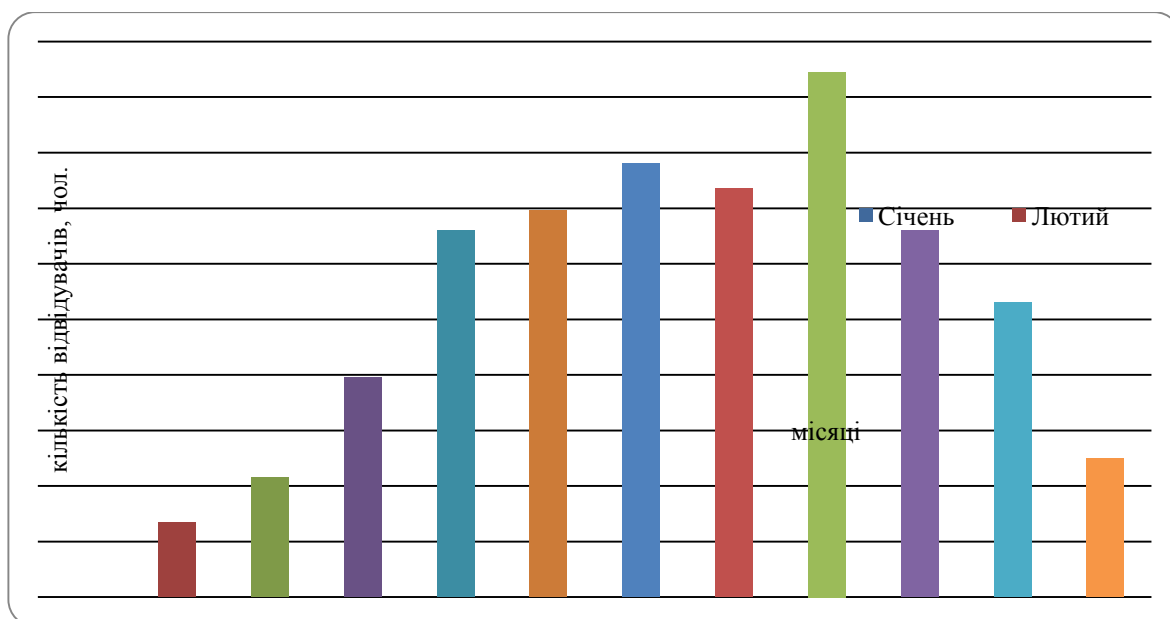

Рис. 4.1 Відвідування оздоровчого комплексу на протязі року (за 2016р.) [36]

ВИСНОВКИ

У результаті проведених досліджень можна сформулювати такі висновки:

1. Проведенні дослідження дозволили виділити в межах Немирівського парку такі типи рекреаційних комплексів: лікувальний, оздоровчо-спортивний та пізнавальний.

2. Формування рекреаційних можливостей Немирівського парку Вінницької області відбувається під впливом двох груп факторів природно-географічних та суспільно-географічних.

3. На території парку формується оздоровчо-пізнавальний територіально-рекреаційний комплекс з великою питомою вагою лікувальних закладів.

4. У процесі досліджень встановлено, що у Немирівського парку є значні можливості для розвитку лікувального туризму, а саме радонові води, лікувальні грязі та інші процедури.

5. У процесі роботи була розрахована рекреаційна місткість для кожного сезону окремо, що складає для літнього періоду 29700 осіб, а для зимового – 8900 осіб.

6. Також були розраховані місткість рекреаційного центра, що становить 28,3 тис. осіб та екологічно допустима місткість курортно-оздоровчої території для кожного сезону окремо, які становлять для літа 12,7 тис. осіб та для зими 11,9 тис. осіб.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Кравцова І. В. Історичні особливості формування різних стилів садово-паркових ландшафтів України // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2007. Вип. 14. С. 71-79.
2. Родічкін І. Сад і культура України // Хроніка 2000 : український культурологічний альманах. 2001. Вип. 41-42. С. 48-142.
3. Титова Е. Н., О контактах населения киево-черкасской и буго-днестровской культуры / Киев: Наукова думка, 1990. 78 с.
4. Рубцов Л. И. Проектирование садов и парков / Л. И. Рубцов. Москва. : Стройиздат, 1979. 184 с.
5. Вергунов А. П. Русские сады и парки / Москва. : Наука, 1987. 412 с.
6. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць / Львів : Світ, 2005. 456 с.
7. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво: Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / Київ. : Науковий світ, 2001. 299 с.
8. Жиронов А. Д. Ландшафтна архітектура / Київ 2002. 122 с.
9. Николаевская З. А. Садово-парковый ландшафт / З. А. Николаевская. Москва. : Стройиздат, 1989. 344 с.
10. Денисик Г.І. Художнє ландшафтознавство в краєзнавстві і туризмі / Краєзнавство і туризм Київ. : Реформа, 1998.. 154 с.
11. Культурный ландшафт как объект наследия / Москва. : Институт Наследия. 2004. 620 с.
12. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. /Київ. : Академвидав, 2007. 687 с.
13. Косаревський І. О. Парки України : прийоми створення паркового пейзажу / Київ.: Державне вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1961. 176 с.
14. Белочкина Ю. Ландшафтный дизайн / Ю. Белочкина. – Харьков : «Фолио», 2006. 319 с.

15. Родічкін І. Д. Старовинні маєтки України. / Київ. : Мистецтво, 2005. 384 с.
16. Еталони природи. Розповіді про заповідні території / О.М. Байрак, М.І. Проскурняк, Н.О. Стецюк, М.В. Слюсар, Є.Ф. Томін, О.М. Гостудим. Полтава : Верстка, 2003. 212 с.
17. Денисик Г. І. Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України / Вінниця. 2012. 211 с.
18. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях/Луцьк: Вежа, 2000. 327 с.
19. Малаков Д. В. По Брацлавщине : [от Винницы до Тульчина] /Москва. : Искусство, 1982. 174, [2] с.
20. Забелин И. М. А. Гумбольдт. Возвращение к потомкам. Роман-исследование жизни и творчества Александра Гумбольдта / Москва. : Мысль, 1988. 336 с.
21. Карта м. Немирів URL:
<https://www.google.com/maps/place/Немирів,+Вінницька+область,+Україна/@48.9730937,28.8120956,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x40cd57c78d1a5e2d:0xc9d6ed27e4d9aae0!8m2!3d48.9749521!4d28.847408> (дата звернення: 28.03.2017)
22. Вирський Д. С. Немирів, місто Вінницької обл. // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ. : Наук. думка, 2010. Т. 7. 365 с.
23. Фото креслення головного корпусу палацу URL:
<http://www.sergekot.com/wp-content/uploads/2014/10/222-img650-1.jpg> (дата звернення: 03.04.2017)
24. Перше зображення маєтку URL:
<http://www.sergekot.com/wp-content/uploads/2014/10/Немиров.jpg> (дата звернення: 03.04.2017)
25. Малаков Д. В. По Восточному Подолью / Москва : Искусство, 1988. 166 с.
26. Немирівська центральна бібліотека URL:
http://nemirovlib.blogspot.com/p/blog-page_10.html (дата звернення: 18.05.2017)

27. Буркут К. М. Немирів // Світогляд: Науково-популярний журнал. 2009. N 5. С. 62-63.
28. Гусаров И.И. Радонотерапия. М.: Медицина / Київ 1974. 125с.
29. Боголюбова В.М. Курортология и физиотерапия / Москва 1985. 235с.
30. Калугін В. О. Фізіотерапія та курортологія /Чернівці 1996. 128 с.
31. Кравець, О.М., Рябєв. А.А. Курортологія підручник/ Київ 2015. 265с.
32. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія/ Київ 2007. 312 с.
33. Черчик Л.С. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону : монографія / /Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 214 с.
34. Герасименко В. Г., Вишнякова А.М. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія/ / Одеса : Астропринт, 2013. 47с.
35. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації/ Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.Н., Копач М.В. Чернівці, 1995. 72 с.
36. Статистичний щорічник Вінниччини за 2016 р. URL:
http://www.vn.ukrstat.gov.ua/images/stories/Publikacii/2016/09/Chor_2016.doc.pdf (дата звернення: 19.05.2017)